

OSMANLI ARAŖTIRMALARI
IX

NeŖir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
IX

İstanbul - 1989

KIRŞEHİR'DE AİLENİN SOSYO - EKONOMİK YAPISI*
(1880 - 1906)

Rifat ÖZDEMİR

I — *Türk Töresi, İslâm Hukuku ve Osmanlı
Kanunnâmelerinde Ailenin Yeri*

Çok genel bir ifade ile, bir kızla bir erkeğin baba ocağını terkederek yeni bir ev kurmaları olayını evlenme, evlenen karı-koca ve çocuklardan oluşan küçük topluluğu da aile olarak tanımlamak mümkündür.

Bir toplumun siyasî, sosyal, hukukî ve ahlâkî yapısını anlayabilmek için, o toplumun küçük bir modeli olan aileye bakmak gerekir. Ailenin iyi tahlil edilmesiyle, o devlete ait birçok mesele rahatlıkla çözülmüş olacaktır.

Eski Türk anlayışına göre «Gök kubbesi devletin, çadır ise ailenin» birer örtüsü gibi kabul ediliyordu. «Gök altında devlet, çadır kubbesi altında ise aile düzeni yer alıyordu¹. Aile içinde «karı-koca» münasebeti ile devlette «kagan-hâtun» hukuku arasında pek fazla fark görülüyordu.

Bir ailenin fertleri arasında sosyal, siyasî, hukukî ve ahlâkî denge varsa, o toplumlarda da sosyal, siyasî, hukukî ve ahlâkî denge var demektir. Eski Türk ailesi incelendiği vakit, Türk devletlerine etki eden bazı özelliklerini de görmek mümkündür².

* Bu makalenin özeti 10-12 Ekim 1986 tarihleri arasında Kırşehir'de yapılan «Millî Tarih ve Kültürümüzde Kırşehir'in Yeri ve Önemi» adlı kongreye tebliğ olarak sunulmuştur.

1 Bahaeddin Ögel; *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, II (1000 Temel eser, No. 50), İstanbul, 1971, s. 137.

2 İbrahim Kafesoğlu; *Türk Millî Kültürü*, İstanbul, 1984, s. 201-220.

Osmanlı dönemi aile yapısının iyi anlaşılabilmesi için, Türk töresine göre aile yapısı ile islâm hukukuna göre aile yapısının iyi bilinmesi gerekmektedir. Bunlar bilinmezse, bir çok konunun tahlil edilmesi mümkün gözükmemektedir.

Orhun kitabelerine göre, Türklerde aile «Oğuş» (kabile, boy, soy, oymak, hısım, akraba, nesil ve aile) manalarına gelmektedir.

Ziya Gökalp'e göre Türk ailesi, baba hakimiyetinin kabulü demek olan, «Pederî» (velî, dost, yardımcı) tipinde olup, değişik toplumlarda görülen ve çoğu kere zor ve cebre dayanan «Patriarkal» (Pedersahî, babaerkil) aile tip ve anlayışlarından ayrılmaktaydı³. İslâm hukukunda ise, ailede baba hukuku ve babanın otoritesi geçerlidir. Fakat, bu otorite sınırsız olmayıp, belirli bir nizâma bağlanmıştır. Aile yapısının bir dilimini oluşturan kadının, kocası üzerinde maddî ve manevî hakları vardır. Koca, istediği an sorumsuzca kadını boşayamaz, başka birilerine devr edemez, kendi mal ve mirasından mahrum edemezdi. Bir çok âyet ve hadisler, bu konularda, babalara yasaklamalar bağlamayı da ihmal etmemiştir⁴.

Türk töresi ile islâm hukukunda var olan bu anlayışı, Osmanlı dönemi aile yapısında da görmek mümkündür. Haklaştırma kurumunun başı olan kadı veya nâibin verdiği kararlar hep bu doğrultuda olmuştur. Şer'iyeye Sicillerinde yer alan evlenme hüccetleri ile tereke defterleri incelendiği vakit, durum açık olarak görülmektedir. Gerek nikâh olsun, gerekse miras taksimi olsun baba hukukuna göre, yani babanın aile reisi olduğu kabul edilerek uygulamaların yapıldığı açık olarak görülmektedir.

3 Ziya Gökalp; *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 1924, s. 149.

4 «Enkekler kadınlar üzerinde hakimdirler...», Nisa Suresi, Âyet, 34, yine «... Kadınlara iyilikle muâşeret ediniz...», Nisa Suresi, Âyet 19, yine Nisa Suresinin 7. âyetinde ana, baba ile yakın hısımların bıraktıklarından erkeklere pay verilmesi emredildiği gibi, kadınlara da hisseler verilmesi emredilmektedir (Bkz. Elmalî Hamdi Yazır; *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri* (bundan sonra : *HDKDT*), C. 2, s. 1270, 1299, C. 3, s. 2090; Hasan Basri Çantay; *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, (bundan sonra : *KHMK*) c. 1, s. 118, 120, 121 vd, Aynı şekilde Buhârî ve Müslim'de İbn-i Ömer (R.A.)'den rivayet edilen «Hepiniz çobansınız...» meâlindeki hadiste erkeğin kadını koruması emredilmektedir (Bkz. Muhyiddin-i Nevevî; *Riyâzü's-Sâlihîn*, Çev. Hasan Hüsnü Erdem, c. 1, Ankara, 1972, s. 324. Yine Hz. Peygamber'in «veda hutbesi» bu meâldedir.

Orta Asya Türkleri arasında aile, kan akrabalığına dayandığı için ekzogami (dıştan evlenme) usulü yaygındı. Kadını korumak, malının aile malından ayrılmasını önlemek gibi nedenlerle, ölen kardeşin dul karısı ile babanın ölümünden sonra çocuksuz üvey anne ile evlilik (Leviratus) usullerinin de yaygın olduğu görülmektedir⁵. Cahiliyye devri Arapları arasında, Eski İran'da Isparta ve Atina'da kan akrabalığı evliliğe mani olmadığı için babanın kızı, iki kardeşin birbirini ile evlenmeleri olayına rastlanıldığı gibi, leviratus denilen ölen kardeş karısı veya ölen babanın dul karısı yani üvey anne ile evlenme olaylarına da rastlanılmaktaydı. İslâm dini zuhur edince, kendine has, ekzogami (dıştan evlilik) usulünde yeni bir evlenme kâidesi getirerek yukarıda belirtilen tüm uygulamaları kaldırıp, çeşitli âyet ve hadislerle kimlerin kimlerle evlenebileceğini hükme bağlamıştır⁶. Kırşehir ve başka illere ait Şer'iyye Sicilleri üzerinde yaptığımız araştırmalarda kardeşler arasında veya dul üvey anne ile evlilik akitlerinin yapıldığına dair hiç bir kayda rastlamamız mümkün olmadı. Bu durum, mahkemenin başı olan Osmanlı kadısının, İslâm fıkhnın hükümlerine uyduğunu göstermesi bakımında önemlidir.

Moğollarda, Hindistan'da, İran'da, Eski Yunan'da, Cahiliyye devri Araplarında kadın, toplumun bir parçası olarak kabul edilme-

5 İbrahim Kafesoğlu; *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1984, s. 201, 216-233, 257, 267, 271; Bahaeddin Ögel; *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, II, İstanbul, 1971, s. 28-29, 72-73; *Türk Mitolojisi*, c. I, Ankara, 1971, s. 56-57; *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, I, Ankara, 1981, s. 347-353; Abdülkadir İnan; *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1972, s. 127-137, 341-349, 274-280; Abdülkadir Donuk; «Çeşitli Topumlarda ve Eski Türklerde Aile», *İÜFTD.*, Sayı, 33 (1980), İstanbul, 1982, s. 162-168.

6 «Analarımız, kızlarımız, kız kardeşleriniz, halalarınız, birader kızları, hemşire kızları, sizi emziren (süt) analarımız, süt hemşireleriniz, karılarımızın anaları, kendileriyle (zıfaf) girdiğiniz karılarınızdan olup himayenizde bulunan üvey kızlarımız (la evlenmeniz) size haram edildi...», Nisa Suresi, Âyet 23, ve 22 vd. (Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır; *HDKDT.*, C. 2, İstanbul, 1971, s. 318-319; Hasan Basri Çantay; *KHMK.*, C. 1. İstanbul, 1965, s. 123; yine Câbir (R. A.)'dan Hz. Peygamber (A. S.)'ın «Bir kadının, onun halası üzerine, yahûd onun teyzesi üzerine nikâh olunmasını nehyetti» dediği rivayet olunmaktadır. Bundan başka değişik hadislerde kardeşlerle, babaların öz ve üvey kızlarıyla, süt kardeşlerle vb. evlenmenin yasak olduğu belirtilmektedir (Bkz. Zeynü'ddin Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Lâtifi'z-Zebidi; *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* (bundan sonra : *Buhari*), Mütercim ve Şârihi, Kâmil Miras, C. 11, Ankara, 1974, s. 268-289.

yip, erkeklerin ihtirasını yerine getiren onlara yardım eden bir varlık olup özellikle Moğollar ile Cahiliyye Araplarında mirastan da pay almazdı. Türkler de ise, aile içinde anne ve çocukların ayrı ayrı kullanabildikleri, satabildikleri, kiraya verip rehin edebildikleri özel mülkiyetleri vardır⁷. İslâm hukuku bu durumu çağın şartlarına göre kadın lehine düzeltmiştir. Bir çok âyet ve hadîste kadının, değişik konularda erkeklerle eşit olduğu, hatta «Cennetin, anaların ayakları altında» olduğu şeklinde hükümler getirmiştir. Evlenirken hür iradesiyle eşini seçebilmesi, mahkemelerde şahitlik edebilmesi, babası ile kocasının malına mirasçı olabilmesi gibi insanî ve hukukî haklar belirli kâide ve prensiplere bağlanmıştır⁸.

7 İbrahim Kafesoğlu; *a.g.e.*, s. 201-216-233, 257, 267, 271; Bahaeddin Ögel; *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, II, İstanbul 1971, s. 28-29, 72-73; Abdülkadir Donuk; *a.g.m.*, s. 149-165.

8 «Ey insanlar, sizi bir tek candan yaratan, ondan da yine onun zevcesini meydana getiren ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar türeten Rabbiniz (e karşı gelmek) den çekinin...» Nisa Suresi, Âyet, 1; «Zevcelerinizin çocuğu yoksa terikesinin yarısı sizindir. Eğer onların çocuğu varsa size terikesinden (düşecek hisse dörtte biridir. (Fakat bu da) onların (zewcelerinizin) edecekleri vasiyet(i) ve borc(u edâ)dan sonradır...» Nisa Suresi, Âyet, 12; «Kadınlara iyilikle müâşeret ediniz» Nisa Suresi, Âyet, 19; «...Erkeklerin kendi kazandıklarından bir payı olduğu gibi, kadınların da yine kendi kazandıklarından bir hissesi vardır...» Nisa Suresi, Âyet, 32 vd. (Bkz. Hasan Basri Çantay; *KHMK.*, C. 1, s. 117-125); Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber (a.s.) (Dulkadın, kendisinin sarahaten emri olmadıkça nikâh olunmaz. Er görmedik kız da kendisinden istizân olunup izini alınmaksızın nikâh olunmaz. Mecliste hazır bulunanlar: Yâ Resûlâ'llâh bâkir bir kızın izni nasıl olur? diye sorduklarında Resûlallah: Onun izni sükût etmesidir, buyurdu»; yine başka bir hadîste, Ensar kadımlardan dul olan Hansanın babası Hansa'nın izin ve rızasını almadan tezviç etmişti. Hansa bu izdivacı hoş görmüyerek Hz. Peygamber'e (a.s.) gelerek «Babam beni birisine nikâh etmiş. Halbuki başkasiyle evlenmek benim için daha hayırlı olurdu» der. Bunun üzerine Hz. Peygamber bu nikâhı red ve iptal eder (Bkz. *Buhâri*, C. 11, s. 298-299 vd., ayrıca şahidlik konusunda, Bkz. C. 4, s. 565, 570, C. 8, s. 241-247 vd.); Ebu Hureyre (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet olunmaktadır: «Bir kimse kadınına buğuz etmesin, zirâ hoşlanmadığı huyları varsa, ona mukabil memnun olacağı huyları da vardır». Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir (Bkz. Muhyiddin-i Nevevi; *Riyâzü's-Sâlihîn ve Tercemesi* (bundan sonra : *RS*) Çev. Hasan Hüsnü Erdem, Kıvamüddin Burslan, C. 1, Diyanet İşleri Yayını, Ankara, 1972, s. 315-321); Abdülkadir Donuk; *a.g.m.*, s. 147-168; Sabri Şakir Ansay; «Aile Hukuku», *AÜİFD.*, Sayı, 2-3, Ankara, 1952, s. 21-32; İlber Ortaylı, «Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler», *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul, 1980, s. 34-35.

Özellikle kadınların ticârî faaliyetlerde, karşılıklı akidler yapabilmeye, nikâh, hibe, süh'â, idâ', icâre, iâre, vekâlet, şirket, kısmet, da'vâ, ikrâr, sulh, vasiyyet vb. gibi medenî haklar ile şer'î konularda erkeklerle tamamen eşit kabul edilmektedirler. Hatta kocasının iznini almadan, malını dilediği gibi tasarruf edebilir, satabilir, alabilir, küçük çocuklara vasî nasb edilebilir. Sadece şahitlik vb. konularda hakkı sınırlanmıştır⁹. Görüldüğü gibi, birçok konularda erkeklerle eşit kabul edilirken, bazı konularda ise kocalarına bağımlı olmadan hür iradelerini ortaya koyabilmektedirler.

İslâm'da aile ve miras hukuku konularında, değişik islâm bilgileri çalışmıştır. Bunlardan en çok bilineni babası Anadolu Türklerinden olan Kadri Paşa'dır¹⁰. Kadri Paşa'nın «*El-Ahkâmü's-Şer'iyye Fîl-Ahvâlîş-Şahsiyye*» adlı eseri, 6 bölüm 647 maddelik olup Hanefî mezhebinin görüşleri doğrultusunda kaleme alınmıştır. Bu eser, Osmanlı ülemasından olan Molla Hüsrev'in «*ed-Dürer*» adlı eserinin yeniden gözden geçirilmiş şekli gibidir. Bunlara benzer çeşitli eserler ile fıkıh kitapları sayesinde, İslâm dünyasının aile hayatı ile miras hukuku varlığını devam ettirip gitmiştir.

Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu, Türk-İslâm karakterli bir devlettir. Kuruluşundan beri devlet yönetiminde ikili hukuk sistemi hâkimdir. Bunlardan birincisi kaynağını âyet, hadîs, icma ve kıyas hükümlerinin teşkil ettiği şer'î hukuk, ikincisi ise, kaynağını, Türk teşkilât ve idarecilik geleneği ile fethedilen memleketlerde tesadüf edilen vergi usulleri ile kanunların teşkil ettiği örfî hukuktur.

Osmanlı kayıtlarında, kanunnâmeler hakkında şu isimlerin «Pa-dîşah Kanunu», «Kanun-ı Hümâyûn, Kavânin-i Örfiye», «Kavânin-i

9 Buhârî, C. 6, s. 481.

10 Kadri Paşa 1821 (1237H.)'de Mısır'da doğdu. Babası Anadolu Türklerinden olup, annesi Mısırlıdır. Hidiv İsmâil Paşa'nın mürebbiliğini yapmıştır. Karma mahkemelerde müsteşarlık, Adalet ve Maarif Bakanlıklarında bulunmuştur. Hanefî mezhebinin görüşleri doğrultusunda, İslâm'da aile ve miras hukukuna yönelik olarak 6 bölüm 647 madde halinde hazırladığı «*El-Ahkâmü's-Şer'iyye Fîl-Ahvâlîş-Şahsiyye*» adlı eseri ile tanınmaktadır. İslâm dünyasında, Kadri Paşa'dan başka Muhammed Ebu Zehra'yı, Muhammed Sellem Medkur'u, Muhammed Yusuf Musayy, Ömer Nasuhi Bilmen'i, İsmail Hakkı'yı, Mehmed Zihni'yi, Hayreddin Karaman'ı vb. yazarları da saymak mümkündür. (Bkz. Ahmed Akgündüz; *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Diyarbakır, 1986, s. 143-147.)

Divân-ı Osmanî», «Fermân-ı Âlişân-ı Zıll-ı Rabbânî» yer aldığı görülmektedir.

Türkler değişik asırlarda, birçok ülkeler fethedip çeşitli toplumları yönetmişlerdir. Bu yönetim sırasında idarî, askerî, malî ve sosyal yönden küçümsenemeyecek derecede bilgi ve tecrübeler kazanmışlardır. Fethedilen bir ülkenin eski kanun ve vergi usulleri hemen değiştirilmeyip uzun süre aynen muhafaza edilmiştir. Değiştirilenlerden bazıları ise aynen veya tadil edilerek Osmanlı Kanunnâmesi durumuna getirilmiştir. Hasan Padişah (Uzun Hasan) Kanunnâmesi, Sultan Kayıtbay, Alâüd-devle Bey'in Kanunnâmeleri bunların en tipik örnekleridir.

Belirttiğimiz usul ve yöntemlerle meydana gelen kanunnâmeler Osmanlı örfî hukukunu meydana getirmektedir. Bunlara İslâm hukukunun tesiri konusu ise hâlâ tartışılmaktadır. Hammer, İslâm hukuku prensiplerinin, örfî hukuka tesir ettiğini belirtirken, Ömer Lütfi Barkan ise tesir etmediğini savunmakta ve örfî hukukun çeşitli belde ve kıtalarda yaşayan insanların ihtiyaçlarından doğduğunu belirtmektedir¹¹. Hatta zaman zaman örfî hukukun, «...bir insanın toprağı veya evi üzerindeki tasarruf hakları ve bu gibi gayr-ı menkullerin alımı, satımı ve kiraya verilmesi gibi fıkıhın muamelât kısmını alâkadar eden meselelerle, evlenme, boşanma ve miras usulleri gibi şeriatın en aslı kaynakları tarafından şekilleri sarahatle tayin edilmiş...» olan bazı şeriatlik konulara dahi müdahale ederek onları hükümsüz kıldığını belirtmektedir¹².

Barkan, kanunnâmelerin tecrübeli devlet memurları tarafından hazırlanıp, ilmiye sınıfına mensup kişiler tarafından hazırlanmadığını belirterek, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin dahi, hazırladığı kanunnâmelerin Şeyhülislâm sıfatıyla değil, «Tahrîr Emîni» veya «İl Yazıcısı» sıfatıyla hazırlanmış olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır¹³.

11 Ömer Lütfi Barkan; *XV ve XVI. inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları (Kanunlar I)*, C. 1. İstanbul, 1943, s. XVI, XXXVI, LIX, LXV, 145, 170, 200, 119, 191, 196.

12 Ömer Lütfi Barkan; *Kanunlar*, I, s. XXXV, XLV, XLVI.

13 Ö. L. Barkan; *a.g.e.*, s. XX, XXXVIII, XL.

Osmanlı örfî hukukundan olan kanunnâmeleri idarî, askerî, sosyal ve ekonomik konularda bölge ve toplumlara göre düzenleyici hükümler getirirken, aile hukuku konusunda kendine özgü düzenlemelere gitmemiştir. Sadece bazı bölgelerde yapılan bâkire ve dulların düğünlerinden alınan «resm-i arus» vergisinin ad ve miktarlarını, mehirlerin miktarlarını vb. gibi bazı konuları düzenlerken¹⁴, zaman zaman da fıkıhın muamelât kısmını ilgilendiren evlenme, boşanma ve miras usulleri gibi bazı şeriatlik konulara ufak-tefek müdahalelerde bulunmuştur. Bunların dışında aile ve miras hukukunu tamamen İslâm Şeriatine bırakmıştır. Bu durum Tanzimat Fermanından sonra da devam etmiş ve ne Tanzimat ve İslahat hükümlerinde, ne Kanun-ı Esasî ve Mecelle'de, ne de Meşrutiyet hareketlerinde aile ve miras hukukuna değinilmeyip bu konu İslâm hukukuna bırakılmıştır. Daha sonra 25 Ekim 1917 (8 Muharrem 1336/25 Teşrin-i Evvel 1333) tarihlerinde yürürlüğe giren «*Hukuk-u Aile Kararnâmesi*» ile bu konuya el atılmış ve 2 kitap 157 madde halinde hazırlanan bu kanunnâme yürürlüğe konulmuştur. Fakat, İmparatorluk içinden Hürriyet ve İtilaf Fırkasının tesiri, dıştan ise işgal devletleri yüksek komiserliğinin baskısı sonucu 19 Haziran 1919 tarihinde uygulamadan kaldırılmıştır¹⁵.

Buraya kadar Türk töresinde, İslâm hukuku ve Osmanlı kanunnâmelerinde aile ve evlilik gelenekleri üzerinde durduk. Osmanlı toplumu aile yapısının iyi tahlil edilebilmesi için, İslâm hukukunun iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu konu iyi bilinirse, arşivlerimizde bulunan belgelerden, özellikle Şer'iyye Sicillerine yansıyan çeşitli konulardaki belgeler daha iyi anlaşılabilir olacaktır. Teorik olarak ortaya konulan İslâm hukuku ile bu hukukun uygulanmasında görülen

14 Aile hukukunun değişik yönleriyle ilgili Alâ-üd-Devle Bey Kanunnâmesi ile Bozok Kanunnâmesinde çeşitli hükümler yer almaktadır. «...Eğer nişanlusuna duhül itse zina gibidür. Ammâ varsa duhül itmese beş altın alına...» (Madde, 11), «...Ve eğer kız deyü alsalar delük çıkısa özr-i şer'i ile zâyil oldu ise mehri tamam vireler eğer özge cihetle zâyil oldu ise nısıf mehir alalar...» (Madde 42). (Bkz. Ö.L. Barkan; *Kanunlar*, I, s. 68, 121-123, 125, 126 vd.).

15 Ö.L. Barkan; *Kanunlar*, I, s. XVI-XLVI; Ahmet Akgündüz; *a.g.e.*, s. 146-147; Orhan Çeker; *Aile Hukuku Kararnâmesi*, İstanbul, 1985, s. 13-85; M. Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No. 11, İstanbul 1985.

başarılar, başarısızlıklar, çelişkiler, hukuk yolundan sapmalar gibi belgelerin bilimsel ölçülerle ortaya konulmasıyla mümkün olacaktır.

Bu çalışmada teorik olarak İslâm hukuku ile Kırşehir Şer'iyye Sicillerinden bulunan bazı belgeleri yan yana getirilerek Kırşehir'de ailenin sosyal ve ekonomik yapısının ortaya çıkarılmasına çalışılacaktır.

II — Kırşehir'de Bulunan Müslim ve Zimmî Gruplar

Değişik imparatorluklarda olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu da homojen bir yapıya sahip değildir. Zaten İmparatorluklarda etnik ve dinsel bir bütünlük aramak da pek mümkün olmamaktadır.

Osmanlı şehirleri tahlil edildiği zaman, değişik dil, din ve etnik yapıları farklı toplulukları bir arada görmek mümkün olduğu gibi, aynı mahallede birbirine komşu evlerde oturduklarını da görmek mümkündür. Bu durumu Tapu-Tahrir Defterindeki mahalle veya köylere ait mufassal kayıtlar dışında, değişik zamanlarda şer'î ve örfî vergiler toplamak için tanzim edilerek Şer'iyye Sicillerine geçirilen «Mevkûfat Defteri Suretleri», «Salyâne Defterleri», «Mahallât Hâneleri Defterleri», «Mahallât Defteri», «Hâne Defteri», «Müfredat Defteri», «Tevzî ve Taksim Defteri», «Avarız ve Nüzül Hâneleri», «Nüfus Sayım Defterleri» ve benzerlerinde bulmak mümkün olmaktadır. Tanzimat sonrası Osmanlı bürokrasisi köklü değişikliklere tabi tutulduğu için, belirttiğimiz defterlerin birçoğu Kadı Sicillerine geçmemiştir. Fakat bu eksikliği, sicillere yansıyan belgeler ile «Vilâyet Sahnâmeleri»nden gidermek mümkün olmaktadır. Kırşehir Şer'iyye Sicilleri en erken 1880 (1297) tarihinden itibaren başlamaktadır. Sicillerin incelenmesinde zimmilere ait belgelere rastlamak pek mümkün olmamaktadır. Şehir merkezinde çok ender olarak Ermenilere ilişkin bazı hüccet ve terekelere rastlanmaktadır. Köylerde ise zimmî kayıtlarına rastlamak hiç mümkün olmamaktadır. Kırşehir ailesini tesbit etmek için seçilen 26 aileden sadece bir tanesi Ermenidir¹⁶.

16 *Ankara Etnoğrafya Müzesi, Kırşehir Şer'iyye Sicili, Defter No : 13, Belge No : 131.* Bundan sonraki dipnotlarda Kırşehir Şer'iyye Sicili (KŞS.) şeklinde kısaltılacaktır. Bu kısaltmadan sonra gelen ilk numara defter numarasını, ikinci gelen numara ise belge numarasını gösterecektir (KŞS.; 13/131 şeklinde kısaltılacaktır).

Rum ve Yahudilere ait kayıtlara hiç rastlanmamıştır. Bu durum, Kırşehir'in genellikle müslimlerden oluşmuş olduğunu göstermektedir.

III — Kırşehir'de Aile ve Evlilik Gelenekleri

1 — Nikâh Akdi ve Ailenin Teşekkülü

İslâm hukukunda, önemli bir mani olmadığı sürece bekâr bir kızla bekâr bir erkeğin evlenmesi dinî bir vecibe olarak kabul edilip, meydana getirilen aile ise kutsal olarak telâkki edilmiştir. Özellikle, Nûr Suresi'nin 32, 33¹⁷, Rum Suresi'nin, 21.¹⁸ âyetlerinde bu durum açık olarak belirtilmiştir. Yine Hz. Peygamber (a.s.) değişik hadis-i şeriflerinde müminlerin evlenip çoğalmalarını emretmektedir¹⁹.

Türk ve İslâm karakterli olan Osmanlı İmparatorluğunda da bu hükmün uygulandığını görmekteyiz. 1862 (1279) tarihinde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de ittifakla alınan bir karar imparatorluğun her tarafına yayımlanarak bütün ehl-i örf ve ehl-i şer' mensuplarının

17 «İçinizden bekârları (kız, dul, kocası olmayan kadın veya karısı olmayan erkek) ve kölelerinizden, cariyelerinizden salih (mü'min) olanları evlendirin. Eğer fakir iseler Allah onları (evlenmeleri sayesinde) fazl (-u kerem) ile zengin yapar. Allah'ın lütfu) boldur, (O, her şeyi hakkıyla bilendir (Âyet-32); «Nikâha (evlenmeye çâre) bulamayanlar, Allah kendilerine fazl(-u kerem)inden zengin kılınmaya kadar, (zinaya karşı) iffetlerini korusun...» (Âyet-33). (Bkz. H.B. Çantay; *KHMK.*, C. 2, s. 634; *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe anlamı*, (bundan sonra : *KKTA*), Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1983, s. 353.

18 «Size Nefislerinizden, kendilerine ısınmanız için, zevceler yaratmış olması, aranızda bir sevgi ve esirgeme yapması da Onun ayetlerindedir...» (Bkz. H.B. Çantay; *KHMK.*, C. 2, s. 721; *KKTA.*, s. 405).

19 «Ey Gençler zümresi, kim içinizden evlenmeye muktedir ise evlensin. Çünkü gözü harâmdan en çok saklayan, ırzı en fazla muhafaza eden budur. Kimin de gücü yetmezse oruca devam etsin. Zira bu, onun için bir inemedir». Buhârî, Müslim, İbni Mesud (r.a.)'dan rivayet edilmiştir; «Muhabbetli ve doğuran kadınlarla evlenin. Çünkü ben kıyamet günü sizin çokluğunuzla iftihar ederim». Ebu Davud, Neseî, Ma'kûl bin Yesâr (r.a.)'dan rivayet edilmiştir; «Evleniniz, ümmetimin çokluğu ile iftihar ederim» Buhârî; «Nikâha râğbet ediniz. Çoğalınız! Ben kıyamet günü sizin çokluğunuzla öbür ümmetlere karşı iftihar edeceğim» Buhârî. (Bkz. *Buhârî*, C. 11, s. 251, 255, 257, 280; H.B. Çantay; *KHMK.*, C. 2, s. 634; Hüseyin Atay; «Kur'an-ı Kerim ve Hadisi Şerifde Aile Planlamasına Ait bir Tetkik», *İÜİTED.*, C. 4, Cüz, 1-4, İstanbul, 1973, s. 229-232).

uygulaması istenmektedir. Bu kararda, bazı veliler ile akrabalarının bâkire kızlarını 30 yaşına kadar beklettiği, dul kalan kızlarının ise evlenmesine müsaade edilmediği konusunun işitildiği belirtildikten sonra, bu durumun Şeyhülislamlığa sorulduğu, «haklı bir mazereti yoksa, velilerin, kızların evlenmesine mani olamayacağı» şeklinde fetva verildiği belirtilerek, gerekirse, bu tür yasaklamalara Mahkeme-i Şer'iyenin müdahale edip, gereksiz manileri ortadan kaldırdıktan sonra izdivacın yapılmasına izin verilmesi istenmektedir²⁰.

Ailenin teşekkül edebilmesi için evlenmenin, evlenmenin teşekkül edebilmesi için de nikâh akdi denilen sözleşmenin yapılması şarttır. İslâm hukukuna göre evlenme ile nikâh akdinin aleni olması gerekmektedir²¹. İslâmın bu hükmünden dolayı olmalıdır ki, Osmanlı döneminde yapılan evliliklerin büyük bir çoğunluğu Şer'iyeye Sicillerine kayıt edilmektedir.

İslâm hukukuna göre, evlenecek bir kızla bir erkeğin hür iradelerini kullanmaları gerekir²².

20 «...rû'yet olunduğuna göre memâlik-i mahrûse-yi şâhânemin bazı kasabât ve kurâsında bâkire kızların babaları ve akrabaları otuz yaşına tezviç itmeyüp zevci fevt olmuş olan hâtûnlar dahi bilâ müceb-i muhârrer durmakta... bundan böyle mâni-i şer'isi yoğken tezviç, tasrih ve beyan kılınmış olub, ol misillü bâkire ve seyyibe hâtûnların nezti sicillerine akraba ve müteallikâtının bivech-i şer'i mâni olmaları hilâf-ı şer'-i şerif olduğun ...olduğu halde marifet-i şer'-i şerif ve meclis marifetiyle kendüleri celb olunarak sebeb-i muhalefetleri suâl ve iktiza idenlerden dahî tahkik ve tetkik...» (*Diyarbakır Müzesi, Harput Şer'iyeye Sicili*, (bundan sonra *HŞS*) Defter No: 389, Sayfa No: 8); İslâm Aile Hukukunda ise hür, akıl ve baliğ olan kız, dul kadın ve erkeğin velisinin izin ve aracılığına ihtiyacı olmadan evlenebilmesi hükmü yer almaktadır (Bkz. Ahmet Akgündüz; *a.g.e.*, s. 159).

21 «...Sizin için helâl olan (diğer) kadınlardan ikişer, üçer ve dörder olmak üzere nikâh edin...» (Nisa Suresi, Âyet, 3); «Kadınlar arasında adalet (ve müsâvâtı tatbik) etmenize ne kadar hürs gösterseniz, aslâ güç yetiremezsiniz...» (Nisa Süresi, Âyet, 129). Ayrıca aynı surenin 22, 23, 24, 25 ve 128 âyetleri de aynı meâldedir (Bkz. H. B. Çantay; *KHMK.*, I, 117-118, 124-125, 145; *KKTA.*, s. 76, 81, 98; Elmalı Hamdi Yazır, *HDKDT.*, II, 1269-1270, 1318-1319, 1329-1330 vd.); «Nikâha râğbet ediniz...», *Buhâri*; XI, 251-280; Sabri Şakir Ansay, *a.g.e.*, s. 22-26.

22 «Dul kadın, kendisinin sarahaten emri olmadıkça nikâh olunmaz. Er görmedik kız da kendisinden istizan olunup izni alınmaksızın nikâh olunmaz...», Yine Hz. Peygamber: izni alınmadan tezviç edilen Hansa'nın nikâhını fesh ve iptal eder. Bu iki hadisin metni dipnot 8'de verilmiştir. (Bkz. *Buhâri*, XI, 298-299 vd. (Ayrıca şahidlik konusunda Bkz. *Buhâri*, IV, 565-570, VIII, 241-247 vd.); A.

Osmanlı döneminde ise bu prensibin uygulandığı gözlenmekte ve genel olarak, şu tür evlenme ve nikâh akidlerinin yapıldığı görülmektedir.

a-Evlenecek kız erkek hür iradelerini kullanarak kendileri ve aileleri arasında anlaşılıp karara vardıldıktan sonra, mahkeme-i şer'e gelerek, şahitler huzurunda, nefislerini birbirine tezvîç ettiklerini beyan ederek nikâh akidlerinin yapılmasını isterlerdi, Nikâh akidleri yapılarak sonuç «Sicill-i Mahfuz»a kayıt edilirdi.

b - Evlenecek kız ve erkek, kendileri ve aileleri arasında anlaşıldıktan sonra, kız mahkemeye gelmeyerek (mahremiyyet nedeniyle olsa gerek) anasını, babasını veya güvendiği yakın akrabalarından birini şahitler huzurunda vekil tayin ederek mahkeme-i şer'e gönderir. Mahkemede yapılan duruşmada, vekâlet suretiyle bu nikâh akdi de yapılarak sonuç «Sicill-i Mahfuz»a kayıt edilirdi. Aynı usulü gelin adaylarının uyguladığı görüldüğü gibi, güveyi adaylarının da uyguladığı görülmektedir.

c - Bazan evlenecek kız ve erkek kendileri ve aileleri arasında anlaşıldıktan sonra mahkeme-i şer'e müracaat ederek nikâh akidlerinin evlerinde yapılmasını isterlerdi. Mahkemenin başı olan kadı veya nâibler kendileri (bu durum pek sık olarak uygulanmazdı) veya başkâtib, birinci, ikinci ve üçüncü kâtiblerden birisini veyahut da mukayyid vb. gibi görevlileri göndererek, şahitler huzurunda nikâhın yapılmasını sağlardı. Sonra nikâhı kıyan görevli, elindeki sonuçları mahkemeye getirerek sicile kayıt ederdi.

Bu yöntemlerle nikâhlarını kıydıran adaylar, anlaşmazlığa düşerlerse, bizzat mahkemeye müracaat ederek, nikâhlarını fesh ettirebiliyorlardı²³.

Orta Asya Türkleri arasında, kan bağı evliliğe mani olduğu için, ekzogami (dıştan evlilik) usulü yaygındı. İslâm dini de zuhur ettiği zaman bu konuyu kendine özgü olarak düzenlemiştir. Özellikle Nisa

Donuk; *a.g.m.*, s. 147-168; Sabri Şakir Ansây, *a.g.m.*, s. 23-24; İber Ortaylı, *a.g.m.*, s. 34-35).

23 Rifat Özdemir, «Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)», *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986, Ankara 1987*, s. 102-103.

Suresinin 22. ve 23. âyetlerinde kimlerin kimlerle evlenebileceği konusu karara bağlanarak üvey anne, kız, kız kardeş, hala, teyze, süt anne ve süt kardeşlerin vb. birbirleriyle evlenemeyecekleri kesin prensip haline getirilmiştir²⁴. Osmanlı Arşivlerinde yapılan çalışmalarda, bu hükümlerin zıddına yapılan evlilik çeşitlerine hiç rastlanmadı. Zaman zaman süt kardeşlerinin birbirleriyle nişanlandığı iddialarının mahkemeye intikal ettiği, olay üzerine soruşturma yapan mahkemenin böyle bir durum varsa evliliğe mani olduğu şeklinde bazı belgelere tesadüf etmek mümkün olmaktadır²⁵. Aralarında anlaşan adayların, evlilikten önce hal etmeleri gereken konulardan birisi de mehirdir. Mehir konusunun aydınlığa kavuşturulması hem Türk töresinin hem de İslâm hukukunun vecibelerindedir.

2 — Mehir

Mehir, güveyi aday tarafından, gelin adayına verilen belirli bir paradır.

Moğollarda güveyi adayının, gelin adayının evine verdiği paraya «kalın» deniyordu. Orta Asya Türkleri arasında da güveyi adayının, kız evine verdiği paraya «kalın» veya «sep» deniliyordu. Cahiliyye Çağı Araplarında ise evlenecek erkeğin evleneceği kızın babasına, erkek kardeşine veya akrabalarından birisine mutlaka «mehir» vermesi gerekmektedir²⁶.

İslâm hukuku zuhur ettiği zaman, bu gelenekleri devam ettirmiştir. Ancak, kadın lehine fevkâlede güzel düzenleme ve yenilikler getirerek mehirin mutlak surette kadının hakkı olduğunu, bu parada babanın, kardeşlerin ve diğer akrabaların hiç hakkı olmadığı gibi, kocanın da hakkı olmadığını kesin kurallara bağlamıştır²⁷. Mehiri kı-

24 Bu konudaki âyet ve hadislerin metinleri dipnot 6'da verilmiştir.

25 Rifat Özdemir, *a.g.m.* s. 108 vd.

26 A. Donuk; *a.g.m.*, s. 156-165.

27 «...Kiminiz kiminizden (hasıl olmuşsunuz)dur. O halde-fuhuşda bulunmayan, gizli dostlar da edinmeyen namuslu kadınlar olmak üzere-Onları, sahiplerinin izniyle, kendinize nikâhlayın. Ücretlerini (mehirlerini) de güzelliikle onlara verin...» Nisa Suresi, Âyet, 25; Aynı surenin 19. âyeti «...Ey iman edenler, kadınlara zorla mirasçı olmanız ve onları-kendilerine verdiğiniz (mehir)den birazını gider (ib elinize geçire)bilmeniz için-tazyik etmeniz size helâl olmaz...» ile 20.

zın dışında başka birisinin almasını kesinlikle yasak ettiği gibi, evlenmeden önce mehr-i muaccel ile mehr-i müccel adını taşıyan ve günün şartlarına göre, ailelerin zengin veya fakir oluşlarına göre değişen belirli bir paranın kıza verilemesini şart koşturmuştur. Hatta öyleki, mehir veremeyecek kadar fakir olan bir gencin, kıza Kur'an-ı Kerim öğreterek bu borcunun ödenmesi istenmektedir.

Mehrin miktarı, günün şartlarına, evlenecek kişilerin zengin veya fakir oluşlarına, evlenecek kızın güzel, çirkin, maharetli vb. oluşuna göre değişmekteydi. İslâm fıkına göre gelir getiren her şey mehir olabilmektedir^{28a}. Hazırlanan Osmanlı Kanunnâmeleri de bu İslâmî hükümlere uygunluk göstermektedir. Özellikle Ala'üd-Devle Bey Kanunnâmesi ile Bozok Kanunnâmesinde günün şartlarına göre bâkireye tam mehir verilirken dul kadına yarısının verilmesi istenmektedir^{28b}.

âyetlerinde «Eğer bir zevceyi bırakıp da yerine başka bir zevce almak isterseniz öbürüne yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile içinden birşey almayın...» bunlara benzer çeşitli âyetlerde kadına mehir verilmesi emredilmektedir (Bkz. H. B. Çantay; *KHMK.*, I, 122, 12-125); Selh İbn-i Sa'd (r. a.)dan şöyle rivayet olunmuştur. Resulullah (a.s.)'a bir kere bir kadın gelip kendisini (zevceliğe almasını) teklif etti. (Resûl-i Ekrem gözlerini indirip sükût etti) Orada hazır bulunan bir sahâbî «Ya Resulallah! bu kadını bana tezviç etseniz dedi- Resul-i Ekrem (mehir olarak dünyalık verecek) bir şeyin var mı? diye sordu. O sahâbî- Hayır Yâ Resûlallah, yanımda hiçbir şey yoktur dedi. Resûl-i Ekrem : -Haydi git araştırdır ve demir bir yüzük olsun (bul getir, tak) buyurdu. Sahâbî gitti. Sonra dönüp gelerek : -Hayır Yâ Resûlallah, dünyalık bir şey, demir bir halka bile bulamadım ve lâkin şu izarım (belden aşağı ihramım) var. Bunun yarısını verebiliririm dedi...» Peygamberimiz izarını kadına verirken sen çıplak kalırsın diyerek bunun mümkün olamayacağını ima etti. Bunun üzerine fakir sahâbî üzgün ve umutsuz bir şekilde oradan gitti. Daha sonra Hz. Peygamber o zatı çağırarak veya çağırarak, «...Kur'andan ezberinde birşey var mı? diye sordu. Fakat sahâbî : -Ezberimde şu sure var, şu sure var diye birtakım sureler saymaya başladı. Bunun üzerine Resûlullâh (a.s.) : -Kur'andan ezberindeki surelerle seni bu kadına mâlik kıldım (tezviç eyledim) buyurdu» (Bkz. *Buhâri*, XI, 293-296).

28-a Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, 1985, II, 121-124, mehrin miktarı ile çeşitleri ehl-i sünnet imam-ları arasında farklılık göstermektedir; Ahmet Akgündüz, *a.g.e.*, s. 163-168 vd.

28-b Ö. L. aBrkan; *Kanunlar*, I, s. 68, 121-123, 125-126 vd. Bu konudaki kanunnâme hükümleri dipnot 14'te verilmiştir.

Güveyi adayı, gelin adayına mehir verirken, gelin adayı da cihaz getirmektedir. Ancak, verilen mehir ile cihazın denk olması diye bir kural yoktur²⁹.

Kadına verilen mehirleri birkaç isim altında toplamak mümkündür.

a — *Mehr-i Muaccel*

İslâm hukukuna göre, nikâh akdinden önce veya nikâh akdi sırasında, şahitler huzurunda güveyi adayı tarafından gelin adayına verilmesi gereken bir paradır. Eğer bu para akid sırasında verilmezse, boşanma veya ölüm halinde terekeden alınmaktadır³⁰.

İncelemeye tabi tuttuğumuz 1880-1906 tarihleri arasındaki Kırşehir Sicil kayıtlarında, bu dinî ve hukukî geleneğin uygulandığını açık olarak görmekteyiz. Bu dönemde, gelin adaylarına verilen mehirin miktarı kesin olmamakla beraber 85 ile 500 guruş arasında değişmekteydi³¹.

b - *Mehr-i Müeccel*

Bu mehir de gelinin hakkıdır. Nikâh akdi sırasında, miktarının şahitler huzurunda tesbit edilmesi lâzımdır. Eğer, akid sırasında tesbit edilmezse, boşanma veya ölüm halinde emsallerine göre veya vereselerin kendi aralarında takdir edecekleri miktara göre, belirli bir para mehr-i müeccel adı altında terekeden düşülerek kadına verilirdi³². Kadı Sicillerinde bu konularda bolca örnek bulmak mümkün olmaktadır. 1880-1906 tarihleri arasında Kırşehir Sicillerinde tesbit edebildiğimiz mehir miktarları (bazılarının mehr-i müeccel olup olmadığı tam belli değil) 100, 155, 200, 300, 400, 500 guruş arasında değişmektedir³³.

29 Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e.*, II, 147-150.

30 - A. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 167-173.

31 *KŞS.*, 1/52, 55, 60, 140, 297; 6/1, 110, 172.

32 R. Özdemir, *a.g.m.*, s. 110. A. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 163-173 vd.

33 *KŞS.*, 1/52, 55, 140, 297; 6/24, 35, 172; 10/98.

c - *Namzedlik Akçesi*

İslâm hukuku evliliğin, âkil ve bâliğ olduktan sonra yapılmasını, evlenecek kız ve erkeğin kendi hür iradelerini kullanmalarını, velîlerin kesinlikle müdahale etmemelerini, kız ve erkeğin rızaları dışında nikâh akdi veya zorla evlendirme gibi uygulamaların yapılamayacağını hükme bağlamıştır³⁴. Örfi olarak hazırlanan Osmanlı Kanunnâmeleri de bu hükme uygunluk göstermektedir. 1862 (1279) tarihinde yayımlanan fermanda «sebebsiz yere velîlerin bâkire ve dul kızlarına karışmamaları, onları 30 yaşına kadar bekletmemeleri, buna uymayan velîlere mahkeme-i şer'îce müdahale edilmesinin istendiği görülmektedir³⁵. Fakat zaman zaman toplum hayatında bu yasakların dışına çıkılarak bazı sapmalar da olabiliyordu. Az da olsa, bazı anne ve babalar küçük yaştaki kızlarını birisine vererek belirli bir para veya mal alıyorlardı. Kız büyüüp geliştikten sonra, o adaya nikâh ederek evlendiriyorlar ve bu uygulamaya «namzed», alınan paraya da «namzedlik akçesi» deniliyordu. Bu usul, bir çeşit «başlık» alınarak «beşik kertmesi» usûlü ile evlendirme şekliydi. Ankara, Çankırı, Konya ve Tokat gibi Osmanlı şehirlerinde bu tür evliliklere rastlanmaktadır³⁶. Bu tür evliliklerde namzed olan kız mahkemeye müracaat eder, adayı istemediğini beyan ederse, Osmanlı hukuku gereğince kızın isteğine uyararak namzedliği fesh ederdi³⁷.

1880-1906 yılları arasında incelemeye tabi tuttuğumuz Kırşehir Şer'iyye Sicillerinde, bu geleneğin Kırşehir'de de uygulandığını, namzed edildiği, namzedlik akçesi alındığını gösteren herhangi bir belgeye rastlamamız mümkün olmadı. Kanaatimizce, Ankara'da var olan bu uygulamanın Kırşehir'de de olması kuvvetle muhtemeldir.

34 Çeşitli hadislerde bâkire ve dul kadınların izni alınmadan evlendirilmeyeceği belirtilmektedir. Dipnot 8'de bu hükümlerin metni verilmiştir; A. Akgündüz; *a.g.e.*, s. 158-159 vd.

35 *HŞS.*, d. 389/b. 8.

36 R. Özdemir; *a.g.m.*, s. 110; İ. Ortaylı; *a.g.m.*, s. 37-38.

37 *Tokat Müzesi, Tokat Şer'iyye Sicili*, (bundan sonra: *TŞS*) d. 13/s. 168; d. 3/s. 129-130.

d - *Kalın (Sep) veya Başlık Usûlü*

Moğollar'da, güveyi adayı, kız evine belirli bir para verirdi. Bu paraya «kalın», uygulamaya da «kalın verme veya kalın alma» denirdi. Orta Asya Türkleri arasında da aynı uygulama vardı. Türkler arasında verilen bu paraya «kalın veya sep» deniliyordu³⁸. Türklerin İslâma girmeleriyle beraber, bu isimlerin «mehir», «namzedlik akçesi», «başlık», «halat» vb. isimlerle değişmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Osmanlı aile yapısı incelenirken mehr-i muaccel mehr-i müeccel ile namzedlik akçesinin alınıp verildiğini Kadı Sicillerinden tesbit mümkün olmaktadır. Diğerlerini tesbit etmek pek mümkün gözüküyor, Fakat, Maraş dolaylarında İslâmî statüye sokulmuş olarak «kalın alıp verme» âdetinin yaşadığını, Elâzığ ve Tunceli yöresinde evlenecek kızın dayısına «halat» adı altında belirli bir para veya silâh verildiğini, Anadolu'nun değişik yerlerinde «başlık alıp verme» âdetinin halâ yaşadığı biliniyor. Kırşehir Sicilleri üzerinde yapılan çalışmalarda, bu konuyu aydınlatacak herhangi bir belgeye rastlamak mümkün olmadı.

e - *Cihaz Yapımı*

Moğollar'da ve Orta Asya Türkleri arasında güveyi adayı kız evine «kalın veya sep» adını taşıyan belirli bir para verir, buna karşılık kız evi de oğlan evine cihaz getirirdi. Cahiliyye Çağı Arapları arasında böyle bir uygulamaya pek rastlanmıyor.

İslâm hukuku bu konuyu da belirli prensiplere bağlamayı ih-mâl etmemiştir. Güveyi adayı ne kadar mehir verirse versin karşılığında mehire denk bir cihaz talebinde bulunamaz³⁹. Cihaz yapımı Anadolu'nun değişik yörelerinde farklılık göstermektedir. Bu durum Kırşehir'de nasıl uygulanıyordu, kesin olarak tesbit etmek mümkün olmadı.

38 B. Y. Vladimirtsov; *Moğolların İçtimai Teşkilâtı*, Ankara, 1944, s.74-75 vd.; Bahaeddin Ögel; *Türk Mitolojisi*, Ankara, 1971, I, 85; İbrahim Kafesoğlu; *a.g.e.*, s. 201-210 233, 257, 267, 271; Abdülkadir İnan; *Makaleler ve İncelemeler*; Ankara, 1968, s. 127-137, 341-349, 274-280; A. Donuk; *a.g.e.*, s. 162-168.

39 Bkz. Dipnot 38; Ö. N. Bilmen; *a.g.e.*, II, 147-150; A. Akgündüz; *a.g.e.*, s. 173-175.

3 — Müslimlerde Evlilik Gelenekleri

Yukarıda belirttiğimiz şekilde, birbirlerine namzed olan adaylar mehir konusunda da anlaştıktan sonra nikâh akidlerini yapıyorlardı. Nikâh akdinin yapılmasından sonra adayların baba ocağını terk ederek evlenmelerine sıra geliyordu.

Orta Asya Türkleri arasında, bazı istisnalar olmakla beraber, poligami (çok evlilik) usûlüne pek rastlanmaz. Genellikle yaygın olan evlenme biçimi, monogami (tek evlilik) şeklindedir. İslâm hukuku ise bu konuyu kendine özgü biçimde çözümlenmiştir. Değişik âyet ve hadislerde, geçerli bir mazeretin yanında, adaletin mutlaka sağlanması şartıyla, dörde kadar evlenmeye müsaade edilmiştir⁴⁰. Fakat hanımlar arasında adaletin⁴¹ sağlanması şartının koşulmasıyla, bu kapı, hemen hemen kapatılarak, tek kadınla evlenme usûlü kabul edilmiş gibi gözükmektedir.

Kırşehir Sicilleri üzerinde yapıları araştırmada, İslâm hukukunun müsaade etmesine rağmen, poligami (çok evlilik) usûlünün tatbik safhasına konulduğu tesbit edilmedi. 1880-1906 (1297-1324) tarihleri arasındaki sicillerden örnekleme yöntemiyle 26 tereke seçildi. Bunlar köy ve şehirde oturanlara, zengin-fakir, müslim, zimmi, bakkallık, tuhafiyecilik, manifaturacılık, nakliyecilik, bahçe-

40 «Eğer yetim kızlar hakkında (adaleti yerine getirmeyeceğinizden) korkarsanız sizin için helâl olan (diğer) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâh edin. Şayet (bu suretle de) adalet yapamayacağınızdan endişe ederseniz o zaman bir (dâne ile), yahud mâlik olduğunuz câriye (ile iktifa edin). Bu (tek zevce veya cariye) sizin (hakkdan eğrilip sapmamanıza daha yakındır» Nisa Suresi, Âyet, 3; «Kadınlar arasında adalet (ve müsâvâtı tatbik) etmenize ne kadar hırs gösterseniz, asla güç yetiremezsiniz. Bâri (birine) büsbütün meyledip de ötekini (ne dul, ne kocalı bir durumda) askılı gibi bırakmayın. Eğer (nefsinizi) ıslah eder (haksızlıktan) sakınırsanız şüphe yok ki Allah çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir» Nisa Suresi, Âyet, 129 (Bkz. H. B. Çantay; *KHMK.*, I, 117-118, 124-125, 145; *KKTA.*, s. 76, 81, 98; E. H. Yazır; *HDKDT.*, c. 2, s. 1269-1270, 1318-1319, 1325, 1329-1330 vd.).

41 Zevceler arasında «adalet» yedirme, giydirme, barındırma, zevci muamele, sevgi vb. hususlarda tam bir eşitliktir. Bu temin edilmeyince temini hemen hemen imkânsızdır- bir zevce ile iktifa etmek zarûridir. «...Bu (bir tek zevce veya cariye) sizin (haktan) eğrilip sapmamanıza daha yakındır» kaydı da asıl olan kâidenin, yani adalet kâidesinin bir tek zevce ile evlenmekten ibâret olduğunun açık bir delilidir (Bkz. H. B. Çantay; *KHMK.*, I, 118).

cilik, çiftçilik, hayvancılık gibi çeşitli mesleklerle uğraşan kişiler ile hiç bir işle uğraşmayan kimselere aittir. Bu 26 terekeden, % 92,30'unu oluşturan 24 tanesi müslimlere, % 7,69'nu oluşturan 2 tanesi de zimmîlere aittir⁴². Bu 24 müslim erkekten sadece 4 tanesi (yani % 16,66'sı) iki evli, geri kalan 20 müslim erkek (yani % 83,33'ü) tek evlidir. Zimmîlerden iki evli olan yoktur. İki evli olan 4 müslim erkekten birisi ilk karısından boşandığı için, 2 tanesi birer oğlan çocuğuna sahip olabilmek için, sadece bir tanesi isteyerek ikinci evliliği yapmış gözükmektedir. Çünkü iki evli olanlardan birisinin 6 kızı bir oğlan çocuğu, birinin 2 kız, bir oğlan çocuğu, bir diğerrinin 3 oğlu, sonuncusunun ise 3 kız, 4 oğlan çocuğu bulunmaktadır. Burada açık olarak görüldüğü gibi, ikinci evlilikler, sırf bazı arzularını tatmin edebilmek için yapılmayıp, haklı mazeretlerden dolayı yapılmış olduğunu açıkça göstermektedir. Yine, 2 evli olan bu 4 erkekten, eşinden boşanmış olan Kırşehir'in merkezinde, geri kalan üç tanesi de Kırşehir'e bağlı 3 ayrı köyde oturmaktadır. Bu durum, İslâm hukukunun müsaade etmesine rağmen, Kırşehir'de çok evliliğin rağbet görmediğini göstermektedir.

Bu örnekler ile XVI. yüzyılın sonlarında Türkiye'den geçen Alman Protestan Papazı Salomon Schweigger'in verdiği şu bilgiler «Çok karılık yoktur. Herhalde bu işi denemiş, dert ve masrafa neden olduğunu anlayıp vaz geçmişler...»⁴³ birbirlerini tamamlamaktadır.

Bu tesbitlere dayanarak, Anadolu'da ve Kırşehir'de poligaminin yerleşmediğini söylemek mümkün olacaktır.

4 — Zimmîlerde Evlilik Gelenekleri

Osmanlı döneminde yaşayan zimmîler din, dil ve gelenek yönünden tamamen serbest idiler. Kendi kitaplarına inanıp, kendi kilise ve havralarında âyin yapma haklarına sahip oldukları gibi, kendi dillerini konuşarak gelenek ve göreneklerini rahatlıkla yaşa-

42 KŞS.; 1/52, 55, 60, 140, 143, 198, 258, 297; 6/24, 110, 172; 10/1, 63, 242; 13/8, 13, 131, 149, 380, 411, 412, 433, 438, 452, 463; 18/512 numaralı terekeler ölçü olarak alındı.

43 İ. Ortaylı, *a.g.m.*, s. 37. S. Schweigger için bkz. Nejat Göyünç, «Salomon Schweigger ve seyahatnâmesi», *Tarih Dergisi*, Sayı 17-18, 1962-63, 119-140.

tabiliyorlardı. Aile hukuku ile ilgili bazı konuları, kendi cemaatleri arasında hallederken, bazılarını da mahkeme-i şer'e gelerek çözümlenmekte oldukları görülmektedir. Bu nedenle Kadı Sicillerinde zimmî ailelerin çok çeşitli meseleleri ile ilgili belge bulmak mümkün olmaktadır. Nikâh akdi ve mehir bölümlerinde incelediğimiz bir çok konu zimmîler için de geçerlidir. Aralarında anlaşarak birbirlerine namzed olan kız ve erkek, günün şartlarına göre verilecek mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel miktarlarını tesbit ettikten sonra Osmanlı mahkemesine müracaat ederek nikâh akidlerini yaptırıyordu. Eğer, nikâh akdi sırasında mehir verilmezse, ölüm halinde terekeden alınıyordu⁴⁴.

İncilde sarih bir hüküm olmamakla beraber, din azizleri tarafından iki evlilik pek hoş karşılanmamıştır. Bu ve buna benzer başka sebeplerle olmalıki, zimmîler arasında iki evli olanlara pek rastlanmamaktadır.

5 — Nafaka Tayini

Nafaka, çıkmak, gitmek, sarf etmek manalarını taşıırken, fıkıh ıstılâhında ise, yeme, giyinme, barınma ve bunlara tabi olan şeylere denmektedir.

İslâm hukukuna göre, evin reisi erkektir. Erkek, kadın ve çocukların kimseye muhtaç olmayacak şekilde yeme, içme, giyinme, barınma vb. ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü tutulmuştur. Eğer erkek bir yükümlülüğünü yerine getirmiyor, veya değişik nedenlerle getiremiyorsa, mahkeme kararıyla bu görevin nerede ve nasıl yerine getirileceği tayin edilecektir⁴⁵.

Evin reisi olan babanın, korumakla görevli olduğu karısı ve çocukların yeme, giyinme ve barınma ihtiyaçlarını yanlarında bulunduğu sürece karşılamakla yükümlü tutulduğu gibi, beldeden kaybolması, çok uzaklara gitmesi, iflâs edip fakir düşmesi vb. gibi durumlarda bile nafakalarını karşılaması emredilmektedir⁴⁶. Bu

44 R. Özdemir; *a.g.m.*, s. 107.

45 Ö. N. Bilmen; *a.g.e.*, II, 444-488. Bu sayfalarda ayrıntılı bilgi verilmektedir; A. Akgündüz; *a.g.e.*, 183-192.

46 Ö. N. Bilmen; *a.g.e.*, II, 444-488; A. Akgündüz; *a.g.e.*, s. 183-192. Bu iki eserde de değişik çözümler üzerinde durulmaktadır.

fıkıh hükümlerinin yanında, bazı âyet ve hadisler de konuyu çok bariz olarak açıklamaktadırlar⁴⁷.

Bu hükümlerde açık olarak görüldüğü gibi, kadının evde bulunması, uzaklara gitmesi, boşandıktan sonra iddet müddetini beklemesi vb. hallerde nafakasının tayin edilmesi (yedirilip-giydirilmesi) kocaya aittir. Siciller incelendiği vakit, İslâm şeriatını uygulayan Osmanlı kadısının bu hükümlere aynen uyduğunu, günün şartlarına göre kadına, «nafaka ve kisve baha» adı altında yevmi bir ücret tayin ettiğini, kocanın bu parayı ödemekle mükellef olduğunu gösteren bolca belge bulmak mümkün olmaktadır⁴⁸.

İslâm hukuku, meydana getirilen yuvayı kutsal olarak kabul ederken, bu kutsallığı bazan zina ve benzeri büyük suçları da yasaklamıştır. Bu hükümleri uygulayan Osmanlı kadısının icraatını sicillerden bulmak mümkün olmaktadır⁴⁹.

IV — Doğum Olayları ve Çocuk Sayısı

1 — Müslim Ailelerin Çocuk Sayısı ve Cinsiyetleri

İslâm hukukuna göre baba, ailenin reisidir. Aile içinde kadının koca üzerinde hakları olduğu gibi, çocukların da baba üzerinde hakları vardır. Baba, Çin'de, Hindistan'da, İran'da, Moğollar'da, Cahiliyye Çağı Araplarında olduğu gibi çocukları atamaz, kız ve

47 «... (Yine sana hangi şeyi nafaka vereceklerini sorarlar. De ki; «ihtiyacınızdan artanı (verin)...» Bakara Suresi Âyet, 219 (Bkz. E.H. Yazır; *HDKDT.*, II. 760-761; H. B. Çantay; *KHMK.*, I, 58); Ebu Mesud'dan (r.a.) rivayet edilen bir hadiste «Her hangi bir müslüman kendi ehline Allah'ın rızasını kast ederek-infak edip zaruri ihtiyaçlarını te'min ederse, bu infak o müslüman için sadaka olur» buyurulmaktadır. Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen kutsal bir hadiste «...Ey mümin, nafaka vermeğe nafakası üzerine vâcib olan aile efradıyla başla, sonra başkalarına sarf et. Aile efradının nafakaları verilmezse kadın der ki: Ya beni besle, yâhud yakamı bırak! Hizmetçi de: Beni besle, beni çalıştır, der, Çocuk da: Beni besle, beni kime bırakırsın? der!» buyurulmaktadır (Bkz. *Buhâri*; XI, 271-273); S. Ş. Ansay; *a.g.m.*, 30-31; İ. Ortaylı; *a.g.m.*, s. 38-39.

48 R. Özdemir; *a.g.m.*, s. 112.

R. Özdemir; *a.g.m.*, s. 113-119. Bu makalede mufarakat ve zinanın İslâm hukukundaki yeri ile Osmanlı Mahkemelerinin uygulama biçimleri çeşitli örneklerle açıklanmıştır.

oğlan çocuğu şeklinde de ayırım yapamazdı. Birçok âyet ve hadisler, bu konularda, babalara yasaklamalar getirdiği gibi, bunları belirli hukukî prensiplere bağlamayı da ihmal etmemiştir⁵⁰. İslâm dininin bazı hükümlerinde müminlerin çoğalmasi için doğum olayı teşvik edilirken, bazı hükümlerinde ise plânlı gelişen aile yapısına cevaz verilmektedir⁵¹. İslâm hukukunun bütün hükümleri çeşitli İslâm memleketlerinde aynı şartlarda uygulanamıyordu. Bölgelerin iklimi, coğrafi yapıları ile sosyo-ekonomik durumları bunu değişik yönlere etkiliyordu.

İncelenen dönemde bir Osmanlı şehri olan Kırşehir'de durum neydi? Doğum olayı ve çocuk sayısı hangi seviyede idi? Bu durumu

50 «...Anaya, babaya iyilik edin. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de onların da rızkını biz vereceğiz...» En'am Suresi, Âyet, 151; «Ana ve baba ile yakın hısımların bıraktıklarından erkeklere, ana ve baba ile yakın hısımların bıraktıklarından kadınlara-azından da çoğundan da-farz edilmiş nasib olarak, hisseler vardır» Nisâ Suresi, Âyet, 7; «Erkekler kadınlardan hakimlerdir...» Nisâ Suresi, Âyet, 34; «...kadınlara iyilikle muâşeret ediniz...» Nisâ Suresi, Âyet, 19; «Öyleyse sakın öksüze kötü muamele etme» Duhâ Suresi, Âyet, 9, ayrıca Kur'an-ı Kerim'de bu konularla ilgili birçok âyet-i kerime bulmak mümkündür (Bkz. H. Yazır, *HDKDT.*, C. II, 1270, 1299, III, 2090; H. B. Çantay, *KHK.*, I, 118, 120, 211; *KKTA.*, s. 148, 595; İbn-i Ömer (r.a.)'dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (a.s.) «Hepiniz çoban yani muhafızınız, ve hepiniz de maiyyetinizde bulunanların hukukundan mesulsünüz. Âmirler maiyyetindekilerden muhafızdır. Aile reisi, aile efradının çobanıdır. Kadın da kocasının evi ve çocukları üzerinde muhafızdır. Hulâsa: hepiniz muhafızınız ve hepiniz de idarenizde bulunanların hukukundan mesulsünüz» Hadisi Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir. (Bkz. Muhyiddin-i Nevevi, *RS.*, I, 324); Muğire İbn-i Su'be (r.a.)'dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur. «Allah size analara isyanı, kız (mevlûd)ları diri diri defni, verilecek borcun verilmemesini, verilmeyen bir şeyin alınmasını haram kıldı. Yine Allah sizin için kul-ü kâli, çok suali, izâa-i mâli kerih gördü». (Bkz. *Buhârî*, VII, s. 292); Aynı mealde, Ubade bin es-Sâmit (r.a.)'dan rivayet edilen bir başka hadiste Hz. Peygamber (a.s.) «Allah'a (ibadette) hiçbir şeyi şerik etmemek, sirkat etmemek, zinâ eylememek, evlâdınızı öldürmemek (hem kızları hem de oğlanları diri gömmek)...» buyurmuştur. (Bkz. *Buhârî*, I, 34/b); Hz. Peygamber (a.s.) Veda Hutbesinde de şöyle buyurmuştur. «...Ey nâs, kadınların haklarına riâyet etmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Sizi kadınları Allah emaneti olarak aldınız. Ve onların namuslarını ve ismetlerini Allah adına söz vererek helâl ediniz! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır...» (Bkz. *Buhârî*, X, 397-407).

51 Hüseyin Atay; *a.g.m.*, s. 228-232.

aydınlatabilmek için 1880-1906 yılları arasında değişik zümrelere ait 26 terekeye bakalım⁵². Bunlardan 24'ü müslümanlara 2'si zım-
mîlere aittir.

Müslüman 24 ailenin çocuk durumu şöyledir.

a — *Çocuk sayısı :*

Bir çocuklu aile sayısı	1
İki » » »	2
Üç » » »	5
Dört » » »	4
Beş » » »	2
Altı » » »	3
Yedi » » »	3
Sekiz » » »	1

Dokuz, On ve daha fazla çocuğu olan aile sayısı hiç yok

Yalnız erkek çocuğu olan aile sayısı	4
Yalnız kız çocuğu olan aile sayısı	2
Hiç çocuğu olmayan aile sayısı	3

b — *Çocukların cinsiyeti :*

Erkek Çocuk Sayısı	48
Kız Çocuk Sayısı	46
Toplam Çocuk Sayısı	94

Bu sonuçlardan açık olarak görüldüğü gibi, çocuğu olan 21 müs-
lim ailenin 94 çocuğu vardır. Bunlardan 48'i erkek, 46'sı kızdır. 21
çocuklu aileye ortalama 4,47 çocuk düşmektedir. Bu durum, 1880-
1906 yılları arasında bir Kırşehir ailesinin ortalama olarak 3 ile 5
arasında çocuğa sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

52 Bkz. not. 42.

2 - Zimmî Ailelerin Çocuk Sayısı ve Çocukların Cinsiyeti

Zimmî ailelerden birisi aslen Niğdeli bir Rum tüccarındır, çocuk sayısı belli değildir. Diğeri bir Ermeni ailedir, 2 oğlu 2 kızı bulunmaktadır. Kırşehir'de zimmî nüfusun az oluşu nedeniyle, sicillerden daha fazla zimmî terekesi bulunamadı. O nedenlerle müslimlerle zimmîlerin çocuk durumlarını, mukayese etme imkânı da olmadı.

V — Sosyal Güvenlik Kurumları

1 — Vasîlik, Nâzırlık, Hacr-ı Terbiye ve Kayyım Tayini

a - Vasî Tayini

Vâsî, bir kimsenin mallarında veya çocuklarının işlerinde tasarruf etmek üzere nasb edilen kimsedir. Taşındığı sığata da «vesayet» denir.

Vasiyyi Muhtar : Bir kimse tarafından vefatını müteakip terekesinde veya sair işlerinde tasarruf etmek üzere tayin olunan vasîdir.

Vasiyyi Mensub : Bir kimsenin herhangi bir hususu için hâkim tarafından nasb ve tayin edilen vasîdir.

Vesayetin caiz olabilmesi için, bir kimsenin veya hâkimin, bir kimseyi vasî tayin etmesi, onun da kavlen veya fiilen kabul etmesi lâzımdır.

Bir kimsenin vasî olabilmesi için, âkil, bâliğ, hür, müstakim ve tasarrufundaki tüm yetkilerini kullanmayı hâiz olması lâzımdır.

Çocukların vasîleri, öncelikle babalar, babaların tayin ettiği vasîler, daha sonra sahîh cedler (en yakın akrabalar), onların vasîleri, hiçbirini bulunmazsa hâkimin nasb ve tayin edeceği kişiler vasî olarak tayin edilebilir⁵³.

53 Ö.N. Bilmen; *a.g.e.*, V, 116, 179-180, 189 vd.; A. Akgündüz; *a.g.e.*, s. 246-262. Bu eserde vasîlik konusu çeşitli toplumların hukuklarıyla mukayeseli olarak incelenmiştir.

İslâm hukuku evlenmeyi teşvik etmiş, kurulan aileyi kutsallaştırmış, bu yuvada doğan çocukları da ziyet olarak telâkki etmiştir.

Küçük çocukların veya değişik nedenlerle geçimini temin edemeyen çocukların nafakası babaya aittir. Ailenin reisi olan hiçbir baba eşinin ve çocuklarının nafakasını temin etmekten kaçınamaz⁵⁴. Nafaka tayini babaya aittir. Eğer baba, sağlığında akli ve bedeni bakımdan değişik hastalıklara yakalanır veya çeşitli israf ile kötü alışkanlıklara müptela olursa ya kendi veya hâkim tarafından babanın küçük çocuklarına bakmak, malı üzerinde meşru tasarruflarda bulunmak üzere vasi tayini islâmın prensiplerindedir⁵⁵. Yetim ve mağdur çocukların başına vasi tayin edilen kişi, sınırsız yetki ve haklara sahip değildir. Yetimin malını istediği gibi tasarruf edemez, satamaz, zarara uğratamaz. Vasinin görev ve yetkileri çeşitli fıkıh hükümleri ile tayin edilerek, bir sosyal güvenlik kurumu oluşturulmuştur.

Buraya kadar belirttiğimiz kaideler teorik hükümlerdir. Şer'i Şerife dayanarak hüküm veren Osmanlı kadısı bu hükümleri nasıl uygulamıştır? Başarı ve başarısızlıkları nelerdir? Kırşehir Sicillerinden topladığımız belgelerle bu konuları aydınlatmaya çalışacağız.

Vasi tayinlerinde İslâm hukukunun hükümlerine uyularak, vesâyet görevini yerine getirebilecek en yakın akrabalar (anne, baba, kardeşler, dede ve nineler, dayı ve halalar, amcalar vb.) ile emin ve mutemet kimselerin seçildiğini görmekteyiz. Ekseriya boşanma veya ölüm nedeniyle yetim kalan çocuklara, beldeden kayıp olanlara, mahkeme-i şer'iyyenin başı olan kadı veya hâkim, çocuklara bakmak, büyüyünceye kadar mallarını tasarruf etmek, yevmi olarak çocuklara «nafaka ve kisve baha» adıyla belirli bir parayı sarf etmek üzere «hüccet-i şer'iyye» ile uygun gördüğü bir kimseyi «vasî-yi muhtar» sıfatıyla tayin ediyordu. Meselâ: 17 Mart 1880 (5 R. Âhir 1297) tarihinde Kırşehir'in Ahi Evrân Mahallesinde

54 Dipnot 47'de, bu konudaki âyet ve hadislerin metni verilmiştir.

55 Ö.N. Bilmen; *a.g.e.*, V, 180-202; «Sakın öksüze kötü muamele etme» Duhâ Suresi, Âyet, 9 (Bkz. H.B. Çantay; *KHMK.*, I, 118, 120, 211). Ayrıca dipnot 50'de bu konu ile ilgili başka âyet ve hadislerin metni verilmiştir.

ölen Boynu Kara Oğlu Osman ibn-i el-Hac Ali'nin küçük oğluna halasının kocası Derviş İbni Mustafa vasî tayin edilmiştir. Vasînin, küçük çocuğun şiddetle «nafaka ve kisve baha»ya ihtiyacı olduğunu belirterek babası malından yeteri kadar nafaka bağlanmasını istemesi üzerine, yevmî olarak 60'ar Para «nafaka ve kisve baha» tayin edildiğini, ayrıca vasînin eline «hüccet-i şer'iyeye» verildiğini görmekteyiz⁵⁶. Bazan mahkemenin uygun görmesi halinde illerde bulunan «Eytam Müdürleri»de vasî olarak tayin edilebilmekteydi⁵⁷.

Vasî, çocuğun malları üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Bazan çocuğun malını aynı olarak korumak mümkün olmazsa, vasînin terekeyi müzayede ile sattığı da olurdu. Meselâ: Mart Sonları 1880 (Evâsıt-ı R. Âhir 1297) tarihinde Kırşehir'in Aşık Paşa Mahallesinde ölen Şeyh Hüseyin bin Osman bin Hüseyin'in terekesi karısı ve çocuklarına kalır. Belirttiğimiz yöntemle, küçük çocuğu Süleyman'a vasî tayin edilir. Fakat, küçük çocuk beldeden kaybolur. Bunun üzerine malları aynı olarak muhafaza edemeyeceğini anlayan vasî, mahkemeye müracaat ederek müzayede ile satış ister ve mahkeme bu isteği kabul ederek malları müzayede ile sattırır⁵⁸.

Müslim çocukları için uygulanan bu hükümleri, zimmî çocukları için de aynen uygulanmaktaydı.

Bu uygulamalar, Osmanlı mahkemesinin İslâmî prensiplere uduğunu açıkça göstermektedir.

b - Nâzır Tayini

Nâzır, Vasînin yapacağı tasarruflara nezârette bulunmak üzere mûsî (mal sahibi)veya hâkim tarafından tayin olunan kişidir. Buna «müşrif» de denilmektedir. Bir kişi veya hâkimin, bir kimseye nâzır tayin etmesi, onun da nâzırlığı kabul etmesi şarttır.

İslâm hukukuna göre, çocuk, mal vb. işler için bir veya birden fazla vasî tayini câiz olduğu gibi, nâzır tayini de câizdir. Fakat, nâzırın vasî gibi tasarruf yetkisi yoktur. Nâzır, sadece malı koruma

56 KŞS.; 1/50, 52, 140.

57 KŞS.; 1/45 ile 50 numaralı belgeler arasında numarasız belge.

58 KŞS.; 1/51, 55, 140, 258.

konusunda, vasiye tercih edilmektedir. Hâkim, bir çocuk üzerine vasi tayin ederken, vasi ve çocuk üzerine nâzir da tayin edebilir⁵⁹.

İslâm şeriatini uygulayan Osmanlı mahkemesi de aynı hükümlere uymuştur. Bir babanın ortadan kaybolması, veya aile reisliği görevini yerine getirerek eşi ve çocuklarının nafakasını karşılayamaması, veyahutta ölümü halinde, mahkeme, çocuklarını büyütüp beslemek, yedirip giydirmek, terbiye etmek, babanın çocuklara bıraktığı terekeyi koruyup tasarruf etmek amacıyla bir vasi, vasi ve çocuklar üzerine de bir nâzir tayin etmekteydi. Siciller üzerinde yapılan çalışmalarda, bu konu ile ilgili bolca belge bulmak mümkün olmaktadır⁶⁰.

c - Hacr ve Terbiye

Hacr; Lugatta mutlaka men' manasınadır. Tazyik, haram manasına da gelir. Akla da hacr denmiştir. Çünkü sahibini çirkin ve akıbeti muzir şeylerden men' eder. Fıkıh ıstılâhında ise, «Bir muayyen şahsı tasarruf-ı kavlısinden men' etmektedir» ki, o şahsa bu hacrdan sonra «mehcûr» denir.

Tasarruf-ı kavlıden men'; O tasarrufu hükümsüz, gayri sâbit ve gayri nâfiz addetmek demektir.

Hacr, fiilde geçerli değildir. Çünkü işin reddi mümkün olmaktadır.

Kârla zararı ayırdedemeyecek kadar küçük olan çocuklar, akli dengesini kaybetmiş bunaklar, deli olanlar, cinnet getirenler, malını lüzumsuz yere sarf ederek israf edenler, ölüm döşegindeki hastalar vb. kendilerine ait olan meşru mallarını doğru olarak kullanmada, çeşitli engeller olduğu için İslâm fıkıhı bu gibilerin mağdur olacağını hesap ederek kullanım ve tasarruf hakkını yasaklamıştır⁶¹.

İslâm hukuku, hacr'a maruz kalan kişilerle ilgilenmeyi, onların beslenme ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesi, malların korunup en uygun şartlarda tasarruf edilmesi görevini babalarına, babala-

59 Ö.N. Bilmen; *a.g.e.*, V. 116, 231 vd.; A. Akgündüz; *a.g.e.*, s. 250-252.

60 KŞS.; 1/50, 51, 140; R. Özdemir; *a.g. m.*, 123-124.

61 Ö.N. Bilmen; *a.g.e.*, VII, 267-294 vd.; A. Akgündüz; *a.g.e.*, s. 260-262.

rının vasîlerine, velîlerine, velîlerinin vasîlerine, hâkimlere, hâkimler bulunmazsa cemaât-i müslimine bırakmıştır⁶². Burada amaç; çocukların ve diğerlerinin mağduriyetini önlemektir.

Bu hükümleri Osmanlı mahkemeleri de aynen uygulamıştır. Vasî ve nâzır, çocuğun malını istedikleri gibi tasarruf edemezlerdi. Hatta, Çocuğa yevmî olarak sarf edecekleri «nafaka ve kisve baha» yı mahkemenin izin ve takdirleri doğrultusunda kullanabiliyordu. Bu uygulamaların Kırşehir mahkemesinde tatbik edildiği açık olarak görülmektedir⁶³.

d - Kayyım Tayini

Mefkûd; ikâmetgâhı ve hayatta olup olmadığı bilinmeyen gâîb kimsedir. Bir mefkûd, kendi nefsi hakkında diri, başkaları hakkında ise ölü sayılır.

Kayyım, mefkûdun mallarını muhafaza, nâsın zimmetlerinde bulunan alacaklarını kabz, mefkûdun emvâlinde usulü dâiresinde tasarruf için hâkim tarafından nasb edilen emin, mutemet kimse demektir.

Mefkûd hakkında, hâkimin velâyeti câridir. Mefkûdun malını korumakla görevlidir.

Hâkim, mefkûdun malını ve menfaatlerini korumak için, mefkûdun akrabasından veya hariçten kayyım tayin edebilir. Bu tayini, mefkûdun akrabalarının isteyip itmemeleri önemli değildir. Çünkü hâkim, kendi işini göremeyen âciz kişilerin nâzırı ve hâmisi durumundadır. Böyle âciz kişiler için kayyım tayin etmekle görevini yerine getirmiş olmaktadır⁶⁴. Bu hükümler İslâm fıkhnının prensipleridir. Bu hükümlerle ne şekilde olursa olsun, kişi haklarının garanti altına alınması istenmiştir. Osmanlı mahkemesinin, bu hükümler doğrultusunda kararlar verdiğini sicil kayıtlarından tesbit etmek mümkün olmaktadır.

62 Ö.N. Bilmen; *a.g.e.*, VII, 273-274 vd; A. Akgündüz; *a.g.e.*, s. 260-262.

63 *KŞS.*; 1/50, 52, 55, 140, 258; R. Özdemir; *a.g. m.*, 124-125.

64 Ö.N. Bilmen; *a.g.e.*, VII, 208-217-224 vd.; A. Akgündüz; *a.g.e.*, s. 279-281.

Bir kimse, âkil, bâliğ, hür ve muktedir ise, akli ve bedenî hastalıklardan arınmış ise, bunak, deli ve mecnun değilse, bilinen yer ve adreste ikamet ediyorsa öncelikle ve mutlaka kendi malını onun koruyup tasarruf etmesi şart ve haktır. Eğer belirttiğimiz arazlardan biri, özellikle de beldenin habersiz olarak kaybolma gibi durumlar zuhur ederse beldenin kadısı veya hâkimi hemen o kişinin mal ve haklarını korumak için ehliyet ve liyâkatı temayüz etmiş muhtemelen kişilerden birisini kayyım tayin etmekteydi. Meselâ : Mart Sonları 1880 (Evâsıt-ı R. Âhir 1297) tarihinde Kırşehir'in Âşık Paşa Mahallesi'nde sakin iken kaybolan Süleyman'ın⁶⁵, yine 20 Nisan 1880 (10 C. Evvel 1297) tarihinde Kırşehir'in Kuşdili mahallesi'nde sâkin iken kaybolan Ömer'in mallarına birer kayyım tayin edildiğini görmekteyiz⁶⁶. Aynı hükümler zimmîler için de geçerliydi.

2 — Çocuklara Nafaka ve Kisve Baha Tayini

İslâm hukuku, müminlerin evlenmesini, evlenen çiftlerin çoğalmasını değişik hükümlerle emrederken, doğan çocukların da her türlü sosyal güvenceye kavuşturulmasını emretmektedir. Çocukların giyim-kuşamı, beslenip barındırılması, ruhî ve bedenî yönden eğitilmesi anne ve babaya aittir. Ama değişik nedenlerle bu mümkün olmazsa, vasîlik ve nâzırlık kurumu devreye girerek bu görevleri üstlenmektedir. Bu uygulama ile islâm fıkıhı, âciz ve muhtaçların, dünyaya masum olarak gelen çocukların yaşama şartlarını garanti altına almak istemiştir⁶⁷. Yukarıda üzerinde durduğumuz vasîlik, nâzırlık ve kayımlık kurumlarıyla Osmanlı mahkemesi şeriatın bu hükümlerini açıkça uyguladığını göstermektedir. Muhtaçlar ile kimsesiz çocuklara vasî ve nâzır tayin ediliyordu. Ama bunların icraatları nasıl olacaktı, çocukları nasıl giydirip, yedirip, barındıracaktı? Bu soruların cevaplarını Kadı Sicillerinde bulmamız mümkün olmaktadır.

Vasî ve nâzır tayin edilen kişinin eline «hüccet-i şer'iyeye» veriliyordu. Daha sonra, günün şartları ve ölen kişinin malî durumuna

65 KŞS.; 1/51.

66 KŞS.; 1/55; R. Özdemir; *a.g.m.*, s. 126-127.

67 Ö.N. Bilmen; *a.g.e.*; V, 116, 179, 180, 189, 202, 208, 217, 224, 231, 267, 273, 274 vd.; A. Akgündüz; *a.g.e.*, s. 238-242.

göre çocuklara «nafaka ve kisve baha»adı altında belirli bir para günlük nafaka olarak tayin ediliyordu. Vasî, bu miktarın dışında sarfiyat yapamazdı. Bu miktar 1771-1811 yılları arasında Tokat'ta 2 ile 10 para arasında değişirken⁶⁸, 1880-1906 yılları arasında Kırşehir'de 60 para civarında değişmekteydi⁶⁹. Nafaka miktarındaki bu artışı zaman farkı, bölge farkı, Osmanlı para rejimindeki dalgalanmalar, bürokratik değişiklikler ve fiyat artışlarıyla izah etmemiz mümkündür.

VI — Çocukların Miraslardan Aldıkları Paylar

Moğollarda, Çin'de, Hindistan'da, Cahiliyye Çağı Araplarında çocuğun yeri ve mevkii garanti altında değildi. Baba isterse çocuğu atabilir, satabilir, mirastan mahrum edebilir ve en son olarak ta öldürebilirdi. İslâm hukuku bu konuyu da kendi felsefesi içinde çözümlenerek çocuğun kutsal bir aile ziyneti olduğunu, erkek ve kız çocuğu arasında tercih yapılamayacağını, mirastan mahrum edemeyeceğini, zarurî ihtiyaçlarının karşılanarak himaye edilmesi gerektiğini çeşitli hükümlerle garanti altına almıştır. Bir çok âyet ve hadîs bu konuları yasalastırmıştır⁷⁰.

68 R. Özdemir; *a.g.m.*, s. 127 vd.

69 *KŞS.*; 1/51.

70 «...Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin, sizin de onların da rızkını biz vereceğiz...» Enam Suresi, Âyet, 151; «Ana ve baba ile yakın hısımların bıraktıklarından erkeklerle, ana ve baba ile yakın hısımların bıraktıklarından kadınlara-azından da, çoğundan da farz edilmiş nasiyb olarak, hisseler vardır» Nisâ Suresi, Âyet, 7; «Allah size (miras hükümlerini şöyle) tavsiye (ve emr) eder : Evlâtlarınız hakkında (ki hüküm) erkeğe, iki dişinin payı miktarıdır. Fakat onlar (O evlâdlar) ikiden fazla kadınlar ise (ölünün) bıraktığının (terekenin) üçte ikisi onlarındır. (Dişi evlâd) bir tek ise o zaman (bunun) yarısı onundur. (Ölenin) çocuğu varsa ana ve babadan her birine terekenin altıda biri (verilir). Çocuğu olmayıp da ana ve babası ona mirasçı olduysa üçte birisi anasıdır. (Erkek, dişi) kardeşler varsa o vakit altıda biri anasıdır. (Fakat bütün bu hükümler ölenin) edeceği vasiyyet (in tenfizin) veya borc (unun ödenmesin)den sonradır...» Nisâ Suresi, Âyet, 11; «Öyleyse sakın öksüze kötü muamele etme» Duhâ Suresi, Âyet, 9 (Bkz. H. Yazır; *HDKDT.*, II, 1270, 1299, C. 3, s. 2090; H.B. Çantay; *KHMK.*, I, 118, 120, 211, *DİBY.*; *KKTA.*, s. 148, 595); Aile arasındaki mirâs taksimi, ferâiz hukuku ile sistematik hale getirmiştir. (Bkz. Ali Himmet Berki; *İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikâl*). Sadeleştiren : İrfan Yücel, Ankara, 1985.

İslâm ferâiz hukukuna göre babanın mirası üçte ikisi erkeğe, üçtebiri kıza verilecek şekilde tanzim edilmiş ve bu durumlar dışında zuhur edecek konuların halli ise İslâm'da ferâiz ve intikal hukukuna bırakılmıştır⁷¹. Bu taksimatta, kız, mağdur ediliyor gibi görünüyorsa da, mirasın dağılımı aileler açısından değerlendirilirse, bir eşitsizlik olmayıp (kız, 1/3 ailesinden alıyor, 2/3'de kocası getiriyor ve böylece miras 3/3 oluyor) bilakis denge söz konusudur.

Bu konularda Osmanlı kadısının tutumu neydi? Nasıl bir uygulama içindeydi? Tereke taksiminde nasıl bir yol izliyordu? Bütün bu soruların cevabını Sicillerde bulmamız mümkün olmaktadır.

Bir kişi öldüğü vakit, Osmanlı mahkemesinden bir görevli, olay yerine giderek, ölenin çeşitli menkul servetini, ev, bağ, bağçe, dükkân vb. gibi gayr-i menkûl varlığını, nakit parasını, dükkânlarında bulunan tüm eşyasını, canlı hayvanları, bütün hububat ve gelir kaynaklarını, evinde ailece kullandıkları tüm ev eşyasını sayıp, günün şartlarına göre rayiç fiyatlar vererek «Sicill-i Mahfuz»a kayd ediyordu. Sonra, bu fiyatları toplayarak tüm serveti tesbit ettikten sonra, ölenin borçlarını, karısına verilecek mehir miktarlarını, ölen için sarf edilecek «techiz, tekfin ve telkin» masraflarını, «resm-i kismet-i âdi, kâtibiyye, çukadariyye, emniyye, huddamiye, ihzariyye, kaydiyye, kalemiyye vb.» gibi mahkeme görevlileri için alınan ücretleri⁷² vb. çıkardıktan sonra, kalan terekeyi İslâm ferâiz hukukuna göre, erkek ve kız çocuklar, anne veya baba veya bunlar yoksa en yakın akrabaları ile beytü'l-mala gidecek şekilde taksim ediyordu. İşte bu tereke kayıtlarını kullanarak, Kırşehir'de doğup büyüyen, bir erkek çocuk ile kız çocuğunun babalarının veya annelerinin terekelerinden ne kadar pay aldıklarını açıkça görmekteyiz.

Biz bu çalışmada dipnot 42'de belirttiğimiz terekeleri ölçü olarak aldık. Bu terekelerden sadece 2 tanesi zimmîlere ait olup, 24 tanesi müslimlere aittir. Biz, önce bu 26 terekeyi toplam olarak, cenaze masrafı yönünden, mehir miktarı olarak, mahkemenin aldığı ücret yönünden, masraflardan sonra taksim edilmesi gereken tereke mik-

71 Ali Himmet Benki, *a.g.e.*

72 Bu ücretlerin miktarları, zaman zaman gönderilen ferman ve kanunnâmeler ile belirleniyordu. (Bkz. Rifat Özdemir; *XIX. yüzyılın ilk yarısında Ankara, 1785-1840*; Ankara 1986, s. 175-202 vd.).

tarları yönünden kız ve erkek çocukların aldığı paylar, beytü'l-mal (hazine) ve diğer akrabaların aldığı payları müslim ve zimmi olmak üzere ayrı ayrı ve toplam olarak bir tabloda vereceğiz (Bkz. Tablo-I.). Ancak, çocukların payları hesap edilirken müslimlerin 48 erkek, 46 kız çocuğu, zimmîlerin 2 kız, 2 oğlan çocuğu esas alınmış ve müslimlerin 3, zimmîlerin 1 çocuksuz ailesine ait 4 tereke hesaba katılmamıştır.

TABLO — I

26 TEREKENİN MİKTARI VE VARİSLERE DAĞILIM ŞEKLİ

Sıra No	Terekelerden Pay Alanların Din, Cinsiyet ve Neseb Durumları	Ölçü olarak alınan Tereke Sayısı	Alınan Pay Miktarı		Müslim-Zimmi ve Toplam Tereke İçindeki Payları (%)
			Guruş Olarak	Para Olarak	
1	Müslim Terekelerinin Toplam Miktarı	24	301949	—	96,03
2	Zimmi Terekelerinin Toplam Miktarı	2	12473	—	3,96
3	Müslim ve Zimmi Terekelerinin Toplam Miktarı	26	314422	—	—
4	Müslimlerin Toplam Cenaze Masrafları	5	6365	—	2,10
5	Zimmîlerin Toplam Cenaze Masrafları	2	—	—	—
6	Müslim-Zimmi Toplam Cenaze Masrafları	5	6365	—	—
7	Müslim Kadınlara Verilen Toplam Mehirler	9	1890	—	0,62
8	Zimmi Kadınlara Verilen Toplam Mehirler	2	—	—	—
9	Müslim-Zimmi Kadınlara Verilen Toplam Mehirler	9	1890	—	—

10	Müslim terekelerinden mahkemenin aldığı toplam ücret miktarı	24	15758	60	5,21
11	Zimmi terekelerinden mahkemelerin aldığı toplam ücret miktarı	2	541	36	4,33
12	Taksim edilmesi gereken müslim terekelerinin miktarı	24	278757,5	40	92,31
13	Taksim edilmesi gereken zimmi terekelerinin miktarı	2	11931	4	95,65
14	Müslim erkek çocuklarının terekelerinden aldıkları payların toplamı	20	115828,35	—	38,35
15	Müslim kız çocuklarının terekelerinden aldıkları payların toplamı	18	87310,06	—	28,91
16	Zimmi erkek çocuklarının terekelerden aldıkları payların toplamı	2	5031	—	40,33
17	Zimmi kız çocuklarının terekelerden aldıkları payların toplamı	2	2514	—	20,15
18	Müslim-Zimmi erkek ve kızların toplam olarak aldıkları paylar	23	210683,41	—	6,69
19	Müslim kadın ve kocaların miraslardan aldıkları payların toplamı	22	33676,61	—	11,15
20	Zimmi kadın ve kocaların miraslardan aldıkları payların toplamı	1	718	—	5,75
21	Müslim-Zimmi kadın ve kocaların miraslardan aldıkları payların toplamı	23	34394,61	—	10,93
22	Müslim terekelerinden çeşitli hukuki nedenlerle beytül-mal ile akrabalarının aldıkları paylar	6	24725,85	—	8,18

23	Zimmî terekelerinden çeşitli hukuki nedenler ile beytü'l-mal ile akrabalarının aldıkları paylar	—	—	—	—
----	---	---	---	---	---

Tablo I'de görüldüğü gibi, 24 müslümanın tereke miktarı 301949 guruş olup, ortalama olarak her müslümâna 12581, 20 guruşluk hisse isabet etmektedir. İki zimmînin tereke miktarı ise 12473 guruştur. Burada, ölçü olarak alınan müslim ve zimmî tereke sayıları eşit olmamakla beraber, ortalama olarak alınan miktarlar yönünden müslim ve zimmîlerin mâli durumları denk gibi gözükmektedir. Bu terekelerden müslim erkek çocuklara 115828, 35 guruş, kızlara 87310,06 guruş, zimmî erkek çocuklara 5031 guruş, kızlara 2514 guruş, müslim-zimmî kız ve erkek çocuklara toplam olarak 210,683,41 guruşluk bir miras payı isabet etmektedir.

Osmanlı mahkemesi, bu terekelerin tarh ve tevziini İslâm ferâiz hukukuna göre yapmıştır. Taksimatta, müslim-zimmî ayrımı yapmadan, İslâm hukuku prensiplerinden taviz vermeden uygulamış gözükmektedir.

VII — Ekonomik Yönden Aile

Toplumun temelini teşkil eden aileyi, dinî, ahlâkî, hukukî, millî ve ananevî yönden koruyup gözetmenin yanında, ekonomik yönden de tatmin edilmesi gerekmektedir. Eğer aile, ekonomik yönden iyi duruma getirilemezse, sosyal ve hukukî yönden alınan bir çok tedbir uygulanamaz olur. Bu durumu iyi değerlendiren İslâm hukuku bir taraftan kişilerin çalışmasını, helâlinden rızık kazanmasını, ailenin reisi olan babanın, karısını ve çocuklarını kimseye muhtaç etmemesini isterken, öbür yandan kişi ve toplum hakkını koruyarak hile ve harama sapılmamasını emretmektedir.

Ailenin, sosyal ve ekonomik yönden iyi dengelenmesi konusunu çok iyi bilen Osmanlı yönetimi de aldığı değişik tedbirlerle ailenin ekonomik yönünü korumaya çalışmıştır. Yayınlanan çeşitli ferman ve kanunnâmelerde, bir çok ailenin geçimini temin ettiği meslek erbabının mesleklerine, törelerine, atölye ve dükkânlarına dokunulmaması, ehl-i hiref zümresinin korunması, ihtisab işlerinin iyi or-

ganize edilmesi, esnafın kullandığı ölçü ve tartıların sık sık kontrol edilmesi, ibadullahın korunması için yılda birkaç defa narh verilmesi vb. gibi konuların emredildiğini görmekteyiz⁷³.

İncelediğimiz dönemde Kırşehir'in merkezinde, nahıye ve köylerinde oturan ahalinin aynı haklardan yararlandığını, zanaat, ticaret, nakliyecilik, çiftçilik, hayvancılık vb. gibi mesleklerle uğraştıklarını, rahatsız edildikleri vakit Osmanlı mahkemesine müracaat ettiklerini, bakım ve himayeye muhtaç olan aile fertlerinin, mahkemenin önderliğinde sosyal güvenceye kavuşturulduklarını görmekteyiz⁷⁴.

1880-1906 yılları arasında Kırşehir'in merkezi ve köylerinde oturan ailenin ekonomik gücü neydi?. Bir kişi öldüğü vakit arkasında ne kadar servet bırakabiliyordu? Ölçü olarak aldığımız 26 terekenin mesleklere göre dağılışı nasıldı? Müslim ve Zimmîlerin ekonomik gücü neydi? Şimdi, belgelerin ışığı altında bu soruları cevaplamaya çalışacağız.

1 — Kırşehir Merkezinde Oturan Ailelerin Ekonomik Durumu

Biz, Kırşehir'de oturan ailenin ekonomik yapısını tesbit ederken, örnekleme yöntemiyle seçtiğimiz 26 terekenin müslim ve zimmî kesime ait olmasına, tereke sahiplerinin şehir ve köylerde oturmasına, zanaat, ticaret, nakliyecilik, çiftçilik, hayvancılık vb. gibi değişik meslekler yapmalarına özen gösterdik⁷⁵. 1880-1906 yılları arasındaki Kırşehir Şer'iyye Sicilleri üzerinde yaptığımız çalışmalarda Kırşehir'in merkez ve köylerinde zimmî nüfusun yok denecek kadar az olduğunu gördük. O nedenle ölçü olarak aldığımız 26 terekeden sadece 2 tanesi zimmîlere, 24 tanesi müslimlere aittir. Zimmî ailelerden Ermeni olanı Kırşehir'de, Rum tüccar olan ise, aslen Niğde'li olup, Kırşehir'e bağlı Savcılı Abid Köyünde oturmakta idi⁷⁶. Yine bu 26

73 Rifat Özdemir, *a.g.e.*, 143-147, 159-163, 200-202, 226-236.

74 KŞS.; 1/49-50 arasında numarasız belge, 1/51, 258.

75 KŞS.; 1/55, 60, 140, 143, 198, 258, 297; 6/24, 110, 172; 10/1, 63, 242; 13/8, 13, 131, 149, 380, 412, 411, 433, 438, 452, 463; 18/512. Bu defter ve belge numaraları terekeler ölçü olarak alınmıştır.

76 KŞS.; 1/258; 13/131.

terekeden 8 tanesi, yani % 30,76'sı Kırşehir merkezinde oturanlara⁷⁷, 18 tanesi, yani % 69,23'ü Kırşehir'in merkezine bağlı köylerde oturanlar ile, Hacı Bektaş Nahiyesi ile Mucur Nahiyesine bağlı köylerde oturanlara aittir⁷⁸.

Kırşehir merkezinde oturan 8 kişiden 2 tanesi bakkallık ve tuhafiyecilik (pırtıcılık)⁷⁹, bir tanesi manifatura ve tuhafiyecilik⁸⁰, 4 tanesi çiftçilik, bağçecilik ve hayvancılık⁸¹, yapmakta, bir tanesi de serbest çalışmaktadır⁸².

Bu kişilerin terekeleri incelendiği vakit, fiyatları 1000 guruş ile 2000 guruş arasında değişen, bazılarının önünde bağçesi olan, yanlarında ahır ve samanlığı bulunan, 5 ile 7 göz arasında değişen odalara sahip evleri, çeşitli ev eşyaları, ticaret ve serbest meslek erbabının hemen hemen hepsinin evlerinde birer inek, 5-10 kadar koyun ve keçi, birer merkep, çiftçilik, bağçecilik ve hayvancılık yapanların evlerin de ise birkaç öküz, bir kaç inek ve dana, 25-30 arasında koyun ve keçi, bir kaç merkep, çiftçi âletleri, bağ, bağçe, birkaç dönüm tarlaya sahip oldukları görülmektedir⁸³. Bunlar bize gösteriyorki, incelediğimiz dönemde Kırşehir küçük bir Anadolu kasabası idi. İçinde yaşayan insanların çok azı zanaat ve ticaretle uğraşırken, büyük bir kısmı ise çiftçilik ve hayvancılıkla geçimlerini temin ediyorlardı.

Kırşehir'de oturan bu 8 aile malî yönden de şöyle sıralanmaktaydı (Bkz. Tablo-II).

77 KŞS.; 1/55, 60, 143; 10/63, 242; 13/131, 452, 463 defter ve belge numaralı terekeler Kırşehir merkezinde oturanlara aittir.

78 KŞS.; 1/52, 140, 198, 258, 297; 6/24, 110, 172; 10/1; 13/8, 13, 149, 380, 411, 412, 433, 438; 18/52 defter ve belge numaralı terekeler köylerde oturanlara aittir.

79 KŞS.; 1/143; 10/63.

80 KŞS.; 13/131.

81 KŞS.; 1/55, 60; 10/242; 13/452.

82 KŞS.; 13/463.

83 KŞS.; 1/55, 60, 143; 10/63, 242; 13/131, 452, 463.

TABLO — II

KIRŞEHİR'DE OTURAN AİLELERİN MALÎ GÜCÜ

Sıra No.	Tarihi	Tereke Sahibinin Adı	Oturduğu Mahalle	İşi	Tabi olduğu Dinî topluluk	Tereke	
						Guruş	Para
1	1881	Hacı Köse Oğlu Hacı İsa bin Ali bin Abdullah	Yenice	Bakkal-Tuha-fiyeci	Müslim	12056	—
2	1897	Bedros Veled-i Ohannes	Kaytan-cı (?)	Mani-fafu-ra-Tu-hafi-yeci	Zimmi	12016	—
3	1904	Hurda Oğlu Hidayet Efendi İbni Hacı Abdurrahman	Bekir Kadı	Bahçecilik	Müslim	7820	—
4	1880	Demirci Yakub bin İlyas bin Abdullah	Bağ-başı	Çiftçilik-Hayvancılık	Müslim	6330	—
5	1888	Mustafa Oğlu Hacı Ali İbni Mustafa	Bekir Kadı	Bakkallık	Müslim	6147	30
6	1880	Mermer-Zâde Oğlu Musa İbni Halil İbni Abdullah	Kuş-dilli	Bahçecilik	Müslim	5595	—
7	1904	Ali Efendi İbni İbrahim	Kazgan Kaya	Serbest	Müslim	2450	—
8	1891	El-Hac Ahmed Oğlu Ali Efendi bin Osman	Halva-cılar	Çiftçilik-Hayvancılık	Müslim	2435	—
TOPLAM						54849	30

Tabloda görüldüğü gibi, ticaretle uğraşanlar baş sırayı alırken, çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşanlar alt sıraları işgal etmektedirler. Yine İmparatorluğun her yerinde olduğu gibi, Kırşehir'de de ticaretle uğraşan Ermeni tüccarı baş sıraları almaktadır.

Tablodaki bu sonuçlara göre, 1880-1906 yılları arasında Kırşehir'de oturan ailelerin ortalama olarak 2000 guruş ile 1500 guruş

arasında değişen malî güce sahip olduklarını söylememiz mümkündür.

1 — Köylerde Oturan Ailelerin Ekonomik Durumu

Ölçü olarak aldığımız 26 terekeden 18 tanesi, yani % 69,23'ü köylerde oturanlara ait bulunmaktadır. Bu 18 terekeden sadece bir tanesi Rum tüccara ait olup⁸⁴, diğer 17 aileden bir tanesi çiftçilik ve deve ile nakliyecilik⁸⁵, bir tanesi emekli olduktan sonra çiftçilik ve hayvancılık⁸⁶, bir tanesi din hizmeti yanında çiftçilik ve hayvancılık⁸⁷, geri kalan 14 tanesi ise yalnız çiftçilik ve hayvancılık ile uğraşmaktadırlar⁸⁸.

Köylerde oturan ailelerin terekeleri tahlil edildiği zaman fiyatları 250, 400, 1000, 1250 guruş arasında değişen 3, 4, 5, 6, 9 odalı, ahır ve samanlığı olan, bazıları bahçeli evlerde oturdukları, çeşitli ev eşyasına sahip oldukları, fiyatları 200, 350 ve 500 guruş arasında değişen birkaç öküz ve tosun, 150-200 guruş arasında değişen birkaç inek ve dana, 400-600 guruş arasında değişen birkaç camuz ve balak (mırmılık), 250-500 guruş arasında değişen birkaç at ve kısrak, 100-150 guruş arasında değişen birkaç merkep, 1500-1750 guruş arasında değişen birkaç deve, 50-60 guruş arasında değişen 40-50 koyun, 30-40 guruş arasında değişen 25-30 tiftik keçisi, 5-8 tane ada keçisi, birkaç parça bağ ve bağçe, birkaç dönüm tarlaya sahip oldukları görülmektedir⁸⁹.

Kırşehir köylüsü bu özelliği ile, ne büyük bir çiftçiyi ne de büyük bir hayvancıyı andırıyordu. Köylerde yapılan çiftçilik ve hayvancılık, ticarî amaçlardan çok herkesin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik durumdaydı.

84 KŞS.; 1/258.

85 KŞS.; 13/411.

86 KŞS.; 13/8.

87 KŞS.; 6/172.

88 KŞS.; 1/52, 140, 198, 297; 6/24, 110; 10/1; 13/13, 149, 380, 412, 433, 438; 18/512 defter ve belge numaralı terekeler bu durumda olan köylülere aittir.

89 Bu fiyatlar, dipnot 78'de köylerde oturanlara ait olarak verdiğimiz tereke defterleri ile bu çalışmada ölçü olarak almadığımız başka terekelerden de istifade edilerek çıkartılmıştır.

Köylerde oturan 18 ailenin servet miktarları da şöyleydi (Bkz. Tablo - III).

TABLO — III

KÖYLERDE OTURAN AİLELERİN SERVETLERİ

Sıra	Tarihi	Servet Sahibinin Adı	Oturduğu Köy	Servetin Miktarı (Guruş Olarak)
1	1903	Ahmet Baha İbni Hacı Ali Osman bin İbrahim	Yağmurlu Köyü (Kırşehir)	56000
2	1902	Hacı Mehmet Bey İbni Osman bin Abdullah	Karkın Kızık Özü Köyü (Kırşehir)	30155
3	1903	Hacı Osman Ağa İbni Selim bin Mehmed	Selim Ağa Köyü (Kırşehir)	28000
4	1901	Habib Oğlu Veli bin Ahmed	Canıbciler (?) Köyü (Kırşehir)	18000
5	1902	Hacı Ahmed İbni Ali	Kara Ova Köyü (Kırşehir)	18000
6	1884	Ruh Oğlu Hacı Hüseyin Ağa İbni El-Hac Mehmed İbni Mustafa	Ömer Hacı Köyü (Kırşehir)	17114
7	1880	Hacı Süleyman bin Mehmed bin Abdullah	Hasanlar Köyü (Hacı Bektaş nahiyesi)	16637
8	1906	Çandar Oğlu Mustafa bin Hacı Süleyman	Çoban Ali Köyü (Kırşehir)	14865
9	1881	Hacı Musa bin Hasan bin Veli	Çoban Ali Köyü (Kırşehir)	13305
10	1894	Tekaüd Yusuf bin Bekir	Civân Köyü (Kırşehir)	12500
11	1894	Hasan bin Osman	Aytaç Köyü (Mucur Nah.)	1000
12	1887	İmam Oğlu Abdurrahman İbni Hacı Yusuf İbni Hasan	Karacaviran (Kırşehir)	6200

13	1884	Silik Oğlu Ömer bin Osman	Sıdıklı Köyü (Kırşehir)	4715
14	1882	Veli Oğlu Haydar b. Osman b. Veli	Sallı Oba Köyü (Kırşehir)	4290
15	1886	Kel Hacı Oğlu Deli Hacı İbni Hacı Meh- met	Aşağı Homurlu Köyü (Kırşehir)	3573
16	1887	Abdullah Efendi İbni Abdullah (Aslen Yozgatlı)	Çoban Ali Köyü (Kırşehir)	3246
17	1897	Molla Battal bin Numan	Kara Duraklı Köyü (Kırşehir)	2516
18	1883	Murad Veled-i Toma- mik (Aslen Niğdeli)	Savcılı Abid Köyü (Kırşehir)	457
TOPLAM				259573

Tablo III'de açık olarak görüldüğü gibi, bir köylü ailesinin serveti, evi, ev eşyası, canlı hayvanları, hububatları, bağı, bağçesi ve tarlası ile beraber 2516 guruş ile 56000 guruş arasında değişmekteydi. Bu para, zamanına göre çok büyük bir servet değildi, ama o kadar küçümsenecek kadar da ufak bir servet olmadığını belirtmek gerekir. İncelediğimiz dönemde Kırşehir köylüsü kendi kendine yeten, kendi malî gücü ile ayakta durabilen orta halli bir yapıya sahipti. Köyde oturanların bu servetini Tablo-II'de verdiğimiz Kırşehir'in merkezinde oturanların terekeleri ile karşılaştıracak olursak, köyde oturanların daha çok servete sahip oldukları görülmektedir.

3 — Meslek Gruplarına Göre Ailenin Ekonomik Yapısı

Yukarıda Kırşehir'in merkezinde oturanlar ile köylerinde oturanların servet miktarlarını ayrıntılı olarak verdik. Tablo II ve III'de görüldüğü gibi, ölçü olarak aldığımız 26 terekeden, köylerde oturup, çiftçilik, hayvancılık, yapan ve servetleri 12500 guruş ile 56000 guruş arasında değişen on köylünün terekesi ilk sıraları alırken, Kırşehir'de oturup, manufakturacılık, tuhafiyecilik, bakkallık yapan iki kişinin 11. ve 12. sıraları aldıkları, 13. sırayı yine köyde oturan kişilerin aldıkları görülmektedir. Bu durum, incelediğimiz dönemde Kırşehir köylerinde oturup çiftçilik ve hayvancılık yapan

ailelerin ekonomik ve malî yönden şehirde oturanlara göre daha iyi durumda olduğunu göstermektedir. Şehirde oturan 8 ailenin servet miktarı 54849 guruş iken, köylerde oturan 18 ailenin servet miktarı ise 259573 guruştur. Şehirde ortalama her aileye 6856,12 guruş servet isabet ederken, köylerde oturan 18 aileden her birine ortalama olarak 14420,7 guruş servet isabet etmektedir. Bu duruma göre, köylünün, şehirde oturanlara göre daha iyi durumda olduğunu söylemek mümkündür.

VIII — *Ailenin Etnoğrafik Yapısı*

Aile kendi içinde küçük bir devleti andırır. Kendine göre hukûkî ve ahlakî prensipleri olduğu gibi, maddî ve manevî yönden ihtiyaçlarını karşılayan, değişik ev eşyalarına, giyim-kuşam, yeme-içme, süslenim-gezme gibi donanım eşyalarına, çeşitli ziraat,, ticaret, çiftçilik vb. gibi meslekleri icra edenlerin değişik âlet-edâvâta da sahip oldukları görülmektedir. O gün kullanılan, bu etnoğrafik eşyaların, günümüze getirilebilmesi, değişik renk, sanat ve kullanım amaçları yönünden irdelenmesi, Türk kültür ve folklorunun zenginliğini apaçık ortaya koyacaktır. Özellikle Osmanlı dönemi Şer'iyye Sicillerinde bulunan tereke defterleri bu açıdan çok büyük kıymet arz etmektedir. Biz bu tereke defterlerinden yararlanarak Kırşehir merkezinde oturan Müslim ve zimmî aileler ile Kırşehir'e bağlı köylerde oturan müslim ailelerin (köylerde zimmîlere rastlanmıyor) etnoğrafik yapılarını, dinî ve etnik yönden ayrılan müslim ve zimmî, şehirli ve köylü olarak ayrılan toplulukların kültürel ve etnoğrafik yönden birbirleri ile nedenli kaynaştıklarını, aralarındaki farklılıkları ve bu farklılıkların neler olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

1 — *Şehirde Oturanların Etnoğrafik Yapısı*

Osmanlı toplum yapısı incelenirken, yönetici ve bazı zümrelerin farklı elbiseler giydiği, zaman zaman renklerde zimmî-müslim

90 Askerî taifenin halktan ayrılan elbiseler giymesi, Seyyidlerin beyaz, sarık, yeşil cübbe giymesi, zimmî din adamları ile müslim din adamlarının farklı giyinmesi, hamamlarda müslimlerle zimmîlerin havlu ve takunyelerinin ayrılması vb. gibi konuları saymak mümkündür.

ayrımı yapıldığı görülmektedir⁹⁰. Fakat bu ayrılık bütün tebaya girmemiş gözükmemektedir. Şer'iyye Sicillerinde yer alan terekeler incelendiği vakit, bir müslimin evinde ne bulunuyorsa, bir zimmînin evinde de aynısını bulmak mümkün olmaktadır. Yine zanaat, ticaret, çiftçilik, hayvancılık, serbest meslek vb. gibi çeşitli meslekleri icra eden zengin veya fakir kişilerin evlerine bakıldığı zaman hemen hemen aynı tür eşyaları kullandıklarını görmekteyiz. Bu durum, Osmanlı toplumunun sınıfsız bir yapıya sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Aynı durumu Kırşehir Şer'iyye Sicillerinde yer alan terekelerde de görmek mümkün olmaktadır. Terekeler ev, bağ, bağçe, tarla, hububat ve canlı hayvanlar fiyatları ve miktarları verilerek yazıldıktan sonra, evlerde kullanılan oturma odası, mutfak ve kilerde kullanılan etnoğrafik eşyalar, kadın ve erkeklerin giydiği giyim-kuşam ve süs eşyaları, ziraat ve koşum âletleri, eğer varsa, ticarethânedede satılan tüm emtianın adları, miktarları ve fiyatları ayrı ayrı verilmektedir. Bu eşyaların fiyatları gerçeği tam olarak yansıtmadığı konusu hâlâ tartışılmakta ise de, etnoğrafik yönden verdiği bilgiler ise hiç tartışılmadan kabul edilmektedir. 1880-1906 yılları arasında Kırşehir merkezinde yaşayan çeşitli mesleklerden müslim ve zimmîlere ait olarak seçtiğimiz 8 terekede yer alan etnoğrafik malzemelerin dökümlerini yaparak durumu aydınlatmaya çalışacağız. Müslim ve zimmî evlerini ayrı ayrı göstermek için, 20 Mayıs 1881 (20 C. Âhir 1298) tarihinde Kırşehir'in Yenice Mahallesinde oturup, bakkallık ve tuhafiyecilik yaparken ölen Hacı Köse Oğlu Hacı İsa bin Halil bin Abdullah'ın terekesi ile⁹¹, 10 Eylül 1897 (12 R. Âhir 1315) tarihinde Kırşehir'in Kaytancı Mahallesinde oturup, manifaturacılık ve tuhafiyecilik yaparken ölen Ermeni Bedros Veled-i Ohannes adlı zimmînin terekelerini⁹² yan yana vereceğiz. Sonra, Kırşehir merkezi için örnek olarak aldığımız çiftçilik, hayvancılık ve serbest meslek yapan kişilere ait 6 terekeden⁹³ aldığımız etnoğrafik eşyaları ayrı bir tablo haline getirerek onların yanına verdikten sonra durumu daha iyi aydınlatmaya çalışacağız (Bkz. Tablo-IV).

91 KŞS.; 1/143.

92 KŞS.; 13/131.

93 KŞS.; 1/55, 60; 10/63, 242; 13/452, 463.

TABLO — IV

DİN VE MESLEKLERE GÖRE ETNOĞRAFİK EŞYALAR

S. Etnoğ. eşyanın No : Adı	S. Etnoğ. eşyanın No : Adı	S. Etnoğ. eşyanın No : Adı
1881 tarihinde Kırşehir'in Yenice mahallesinde oturup Bakkallık ve Tuhafiyecilik yapan Hacı Köse Oğlu Hacı İsa bin Ali bin Abdullah'ın terekesinde yer alan etnoğrafik ev eşyaları	1897 tarihinde Kırşehir'in Kaytancı mahallesinde oturup Manifaturacılık ve Tuhafiyecilik yapan Ermeni Bedros Velled-i Ohannes adlı ziminin terekesinde yer alan etnoğrafik ev eşyaları	1880 - 1906 tarihlerinde Kırşehir'in Kuşdilli, Bağbaşı, Bekir Kadı, Halvacılar, Kazgan Kaya mahallelerinde oturup çiftçilik, hayvancılık ve serbest meslek icra edenken ölen 6 kişinin terekelerinde bulunan etnoğrafik ev eşyaları
1 Yatak	1 Yatak	1 Çifte döşek
2 Yorgan	2 Yorgan	2 Yatak
3 Yastık	3 Yastık	3 Yorgan yüzü
4 <i>Seccade</i>	4 Makat yastığı	4 Yün Yastık
5 Don-Gömlek	5 Don-Gömlek	5 Halı yastık
6 Uçkur-Peşkir	6 Uçkur-Peşkir	6 Yün halı yastık
7 Muşamak (Sedir)	7 <i>Seccade</i>	7 Yün minder
8 Minder	8 <i>Namazlağı</i>	8 Nakışlı kilim
9 Çuval	9 Avrupa Kilim	9 <i>Namazlağı</i>
10 Tüfenk	10 Köhne sedir	10 Tohum Heybesi
11 Ufak Şamdan	11 Köşe minderi	11 Saraçlı Terki Heybesi
12 Cam fener	12 Çaput minder	12 Halı Terki Heybesi
13 Bekmez	13 Çuval	13 Torba
14 Un	14 İskemle	14 Çuval (Seklem)
15 Bulgur	15 Çifte Tüfenk	15 Boz Çuval
16 Hamur leğeni	16 Dolma Tüfenk	16 Don ve Gömlek
17 Börek tepsisi	17 Nargile	17 Pantolon ve Yelek
18 Kapaklı kuşhane	18 Şerbet Tası	18 İblik Kefiye
19 Sini	19 60 parça bakır kap	19 Kürk
20 Şorba (Çorba) tası	20 Bakır Mangal	20 Peşkir
21 Hamam Tası	21 Saç Mangal	21 Hamam takımı
22 Kazgan (Kazan)	22 At takımı	22 Şitâri
23 Etmek (ekmek) Tahtası	23 At Başlığı vb.	23 Tesbih
24 Etmek Takımı		24 Bakır hamur leğeni
25 Küp		25 Bekmez leğeni
26 Küpecik		26 Leğence

27	Isdar Takımı	27	Bakır Sini
28	Aşırma	28	Börek tepsisi
29	Kazma	29	Bakır tencere
30	Bağ Keseri	30	Kazgan (Kazan)
31	Bel vb.	31	Bakır tava
		32	Bakır Kuşhane
		33	Bakır aşırma
		X	(Çingil : Aşırma : Yoğurt kabı)
		34	Helke
		35	Tabak
		36	Tabak Takımı
		37	Kapaklı Sahan
		38	Kulplu Sahan
		39	Bakır Yumurta Sah
		40	Kirpikli Sahan
		41	Çorba tası
		42	Hoşab tası (Hoşaf)
		43	Su tası
		44	Şerbet tası
		45	Şerbet takımı
		46	Çay takımı
		47	Kahve takımı
		48	Cezve
		49	İbrik
		50	El leğen ve İbriği
		51	El değirmen
		52	Etmek takımı
		53	Küp
54	Kefkir		
55	Sandık		
56	Kil		
57	Buğday		
58	Arpa		
59	Bulgur		
60	Un		
61	Bekmez		
62	Kuru Zerdali		
63	Kazma		
64	Balta		
65	Keser		
66	Bağ Keseri		
67	Lapka (Ateş küreği)		
68	Firengi (anahtar)		
69	Çift takım vb.		

Tablo IV'de açık olarak görüldüğü gibi, bir müslim tuhafiyeci ile bir zimmî tuhafiyecinin evlerinde bulunan etnoğrafik eşyaların adları, yapılış malzemeleri, kullanım amaçları hemen hemen aynıdır. Yine çeşitli meslekler icra eden 6 ailenin, evlerinde bulunan oturma odası, yatak odası, mutfak, kiler vb. gibi bölümlerin döşeniş biçimi, döşemede kullanılan etnoğrafik eşyaların adları, kullanım amaçları, yapıldıkları malzemeler hemen hemen uygunluk göstermektedir. Bu durum, Kırşehir halkının sınıfsal ayrılıklardan uzak, aynı kültür ve aynı folklorik özellikleri taşıdığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Halkın kullandığı etnoğrafik eşyalar, çarşı ve pazarlarda satılan ticarî emtia ile yakından ilgilidir : Etnoğrafik eşyaların renk,

kalite ve çeşitlerini çarşı ve pazarlarda satılan emtia doğrudan ilgilendirmektedir. Etnoğrafik eşyaların yapıldığı hammaddelerin adlarını, renklerini, çeşit ve kalitelerini iyi tesbit edebilmek için, çarşı ve pazarlarda satılan emtianın, kalitelerini, renk ve çeşitlerini iyi bilmemiz gerekmektedir. Bu bilgi, etnoğrafik eşyaların doğru tarihlenmesi, hammaddelerinin hangi bölge ve yörelerle ilgili olduğunu açıklamaları için gereklidir. Biz bu düşünceden hareket ederek, tablo — IV'de verdiğimiz müslim ve zimmi iki tuhafiyeci ve manifaturacının dükkânlarında satılan emtiadan bazılarının adlarını tablo halinde vererek durumu aydınlatmaya çalışacağız (Bkz. Tablo V).

TABLO — V

MANİFATURA ve TUHAFİYECİ DÜKKÂNLARINDA SATILAN EMTİADAN BAZILARI

1881 Tarihinde Kırşehir'in Yenice Mahallesiinde oturup Bakkallık ve Tuhafiyecilik (Pırtıcı) yapan Hacı Köse Oğlu Hacı İsa bin Ali bin Abdullah'ın terekesinde yer alan ticari emtiadan bazılarının adları		1897 Tarihinde Kırşehir'in Kaytancı Mahallesiinde oturup Manifaturacılık ve Tuhafiyecilik yapan Ermeni Bedros Veled-i Ohannes adlı zimminin terekesinde yer alan ticari emtiadan bazılarının adları	
Sı. No	Ticari Emtianın Adı	Sı. No	Ticari Emtianın Adı
1	Haleb Mavisi	1	Basma
2	Urfa Kırmızısı	2	Yün Basma
3	Beyaz Basma	3	Kutni
4	Kırmızı Basma	4	Kırmızı Bez
5	Sarı Basma	5	Beyaz Bez
6	Sarı Yeşil Basma	6	Mavi
7	Ham Çit	7	Humayün
8	Moskof Dimisi	8	Çarlık Humayün
9	Günün Şalı	9	Canfez
10	Maraş Şalı	10	Mücessem
11	Acem Şalı	11	Asdar
12	Üç Kat İpek Kuşak	12	Gümişi Asdar
13	Peştamal	13	Alaca
14	Uşkur	14	Kaput Bezi
15	Dülbend	15	Amelikân (Amerikan)

16 Yağlık	16 Amelikân Bezi
17 Siyah Yazma	17 Kanuset (?)
18 Kâğıt İlmesi Yazma	18 Hindiye
19 Sarıkdık	19 Meydânî
20 Halı	20 Çuha
21 Şilte	21 Çufa
22 Mes	22 Selambor
23 Kırmızı Çizme	23 Dimi
24 Siyah Çizme	24 Aynalı Dimi
25 Siyah Yemeni	25 Saten
26 Kırmızı Postal	26 Lâben Bürdesi
27 Sandık	27 Döşek Yüzü
28 Beyaz Sandık	28 Yorgan Yüzü
29 Duhan (Tütûn)	29 İpekli Tosya Şalı
30 Kil	30 Yapağı Tosya Şalı
31 Mum	31 Gürün Şalı
32 Orak	32 Kırmızı Gürün Şalı
33 Başlık	33 Acem Şalı
34 Yular	34 Ufak Horasan Şalı
	35 İplik Şal
	36 Hâken
	37 Çufa Yelek
	38 Delme Yelek
	39 Salta
	40 Cârlık
	41 Fes
	42 Kefiye
	43 Koyun Künkü
	44 Bestenbal, Beştabal (Peştemal)
	45 Mendil
	46 Yağlık
	47 Elmalı Yağlık
	48 Çevre
	49 Yazma
	50 Dûlbend
	51 Makas-ı Mermer
	52 Hamam Takımı
	53 Ayakkabı
	54 Yapağı
	55 Bal
	56 Kantar

- 57 Burgu
 58 Bozlak Palaz
 (Pala) (Sarı
 ve Gri renk-
 lerden dokunan
 kilim)

Tablo V'de görüldüğü gibi, giyim-kuşam eşyalarında kullanılan çok çeşitli bez ve kumaş türleri verilmekte, bu kumaş ve bezlerden bazıları imal edildikleri şehir ve memleketlerin adları ile anılırken, bazıları renkleri, bazıları ise imal edildiği hammaddenin adı ile anılmaktadır. Bazı kumaş türleri ise doğru ve galat isimlerle zikredilmektedir. Bu durum, incelediğimiz dönemde, Osmanlı yönetiminin milli bir dokuma sanayiine sahip olmadığını, bazı doğu ve batı ülkelerinde imal edilen mamul maddelerin ülkenin her tarafına yayıldığını, halkın ister istemez bu mamul maddeleri kullanarak ihtiyaçlarını karşıladığını göstermektedir. Bu dış ticarî baskılar karşısında tutunabilen, küçük yerli dokuma ve sanayi işletmeleri ise imâlâtlarına aralıksız devam ederek, kendi şehirleri adı ile imal ettikleri mamul maddeleri imparatorluk topraklarının çeşitli bölgelerine göndererek halkın ihtiyacını geniş ölçüde karşılamaya çalışmışlardır. Sanayi ve dokumada görülen bu gerileme, imparatorluğun siyasî ve askerî sahadaki gerilemesine paralel düşmektedir. İmparatorluğun içinde bulunduğu zor durumu, Kırşehir gibi değişik illere ait Şer'iyye Sicillerinde yer alan tereke defterleri ile diğer belgelerden de rahatlıkla takip etmek mümkün olmaktadır.

2 — Köylerde Oturanların Etnoğrafik Yapısı

İmparatorluk topraklarında yaşayan nüfusun, büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktadır. Bu nedenle köylerde barınan insanların etnoğrafik yapılarını tesbit etmek bir zarurettir. Biz, bu amaçla yukarıda belirtildiği üzere Kırşehir, Mucur ve Hacı Bektaş Nahiyelerine bağlı 16 köyde yaşayan 18 ailenin terekesini esas aldık.

Değişik köylerde oturan bu insanların terekeleri incelendiği vakit, çok çeşitli etnoğrafik ev eşyası, yiyecek, giyecek ve ziraat âletleri kullandıkları görülmektedir. Ailelerin ekonomik büyüklüğü ne olursa olsun, zengin veya fakir ailelerin evlerinde bulunan eş-

yalar arasında hemen hemen hiçbir fark görülmemektedir. Bu durum sınıf farkı gözetilmeden, aynı tür ev eşyalarını, yiyecek ve giyecekleri her ailenin kullandığını göstermektedir. Biz bu durumu daha iyi vurgulayabilmek için Tablo-III'de verdiğimiz listenin birinci sırasını teşkil eden köylü ile 17. sırayı teşkil eden köylünün evlerine göz atmak istiyoruz. 56000 gurusluk servet ile birinci sırayı alan Ahmet Baha İbni Hacı Ali Osman bin İbrahim Kırşehir'e bağlı Yağmurlu Köyünde çiftçilik ve hayvancılık yaparken 25 Eylül 1903 (3 Receb 1321) tarihinde vefat eder⁹⁴. 2516 gurus ile 17. sırayı alan Molla Battal bin Numan ise Kırşehir'e bağlı Kara Duraklı köyünde çiftçilik ve hayvancılık yaparken 22 Aralık 1897 (27 Receb 1315) tarihinde vefat eder⁹⁵. Bu iki köylünün evlerinde kullandıkları etnoğrafik ev eşyalarından bazıları şöyleydi (Bkz. Tablo VI).

TABLO — VI

Ahmet Baha'nın terekesi	Molla Battal'ın terekesi
1 7 Kat Yatak	1 6 Kat Adi Yatak
2 2 Yeni Kilim	2 1 Namazlağı
3 1 Pende	3 1 Gerdanlık
4 6 Nakışlı Çuval	4 1 Gümüş Kuşak
5 2 Merkez Çuvalı	5 1 Terki Heğbesi
6 6 Boz Palas (Kilim türü)	6 1 Tohum Heğbesi
7 18 Deve Çuvalı	7 7 Boz Çuval
8 10 Batman Peynir (80 kgr.)	8 10 Kıyye İb (1 Kıyye: 1282 gr.)
9 5 Batman Sadeyağı (40 kgr.)	9 6 Kıyye Cäs (?) İblik
10 60 Kıyye Bakır Kap	10 1 Hamur Leğeni
11 100 Kile Buğday (2 gaz tenekesi bir kile kabul ediliyor)	11 2 Tencere
12 50 Kile Arpa	12 3 Helke
13 10 Araba Saman	13 1 Kazgan (Kazan)
14 1 Araba	14 11 Parça Bakır Kap
15 1 Çift Takımı vb.	15 11 Savaş (?)
	16 1 Batman Yağ (8 kgr.)
	17 6 Tabanca
	18 2000 Tarak vb.

94 KŞS.; 13/438.

95 KŞS.; 13/149.

Tablo VI'da görüldüğü gibi, zengin ve fakir ailelerin hemen hemen aynı eşyaları kullanıp tükettiklerini söylemek mümkündür.

Tablo-III'de adlarını verdiğimiz 16 köyde oturan 17 ailenin evlerindeki oturma odalarında, yatak odalarında, mutfak ve kilerlerinde ne tür ev eşyası kullanıyorlardı? Hangi ziraat âletlerini kullanıyorlardı?. Bu soruların cevaplarını tereke kayıtlarından çıkartmak mümkün olmaktadır. Biz, bu 17 ailenin terekelerini ayrı ayrı vermek yerine hepsini bir tabloda vermeyi daha uygun buluyoruz. Verdiğimiz eşyalardan veya tüketim maddelerinden bazıları bir evde bir tane bulunurken bazı evlerde birden fazla bulunmaktadır. Bu durumda olan eşya ve yiyecekleri ortalama olarak ölçü birimleri ile beraber vererek durumu aydınlatmaya çalışacağız :

TABLO — VII

KIRŞEHİR'İN 16 KÖYÜNDE OTURAN 17 AİLENİN
KULLANDIĞI BAZI EV EŞYALARI İLE YİYECEKLER

Sıra No	Ev Eşyası ile Yiyeceklerin Adları	Kullanılan Ölçü Birimleri	Ortalama Miktarları	Düşünceler
1	İpek Başlık	Aded	1-2	
2	Entari	»	1-2	
3	Basma Entari	»	1-2	
4	Gömlek	»	1-2	
5	Yelek (Camağan)	»	1-2	
	Salkav (Ceket)			
6	Salta	»	1-2	
7	Basma Don	»	1-2	
8	Çufa (Çuha)	»	1-2	
	Şalvar			
9	Sagır Penis	»	1-2	
10	Kürk	»	1-2	
11	Koyun Kürkü	»	1-2	
12	Acem Şalı	»	1-2	
13	Maşlah (Meşlah)	»	2-3	
14	Çarşaf	»	2-3	
	(Şarşeb, Çarşeb)			
15	Bürde (Bürgü)	»	1-2	
16	İhram	»	1-2	

17	Peşkir	»	2-3	
18	Kemer Kuşak	»	1-2	
19	Gümüş Kemer	»	1-2	
20	Gerdanlık	»	1-2	
21	Çorap	»	1-13	
22	Tesbih	»	1-2	
23	Osmanlı Lirası	»	2-10	
24	Kılıç	»	1-2	
25	Kama	»	1-2	
26	Tüfenk	»	1-2	
27	Çifte Tüfenk	»	1-2	
28	Tabanca	»	2-6	
29	Kitab	»	1-13	
30	Saat	»	1	
31	Sandık	»	1	
32	Tahta Sandık	»	1	
33	Yatak	Kat	2-10	1 döşek, 1 yorgan, 1 yasdık ve çarşafardan oluşan gruba 1 kat yatak tabiri kullanılmaktadır.
34	Nakışlı Kilim	Adet	2-4	
35	Boz Kilim	»	5-8	Motifsiz düz kilim kastediliyor olmalıdır.
36	Yün Halı	»	2-3	Bazıları «Yan halısı» diye tabir ediyor.
37	Halı Seccâde	»	1-2	
38	Namazlağı	»	2-3	
39	Yün Keçe	»	1-2	
40	Minder	»	2-3	
41	Çaput Minder	»	2-3	Evdeki eski ve artık çaputların iç olarak kullanılmasıyla elde edilen minder olmalıdır.
42	Boz Palas	»	6-7	Sarı, gri vb. renklerden motifsiz olarak dokunan kilim.
43	Yasdık	»	5-6	
44	Nakışlı Yasdık	»	2-3	
45	Halı Yasdık	»	3-4	İçine hasır otu konularak duvar kenarına konulan yasdık.
46	Boz Perde	»	2-3	
47	Çuval	»	10-15	Bunlar değişik anmaçlarla kullanılan büyüklü-küçüklü normal çuvallar olmalıdır.
48	Cicim Çuval	»	1-2	Motifli olarak dokunulan çuvallar.
49	Ova Çuval	»	2-3	Pamuk ipliği, keten veya kıldan dokunmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

50	Haral Çuval (Harar, Haraç)	»	2-3	Ketenden dokunan geniş ve büyük çuval.
51	Deve Çuvalı	»	18-20	Develere yüklettirilen Çuval.
52	Boz Çuval	»	8-10	Alacalı ipten dokunduğu için bu ismi alan normal çuval olmalıdır.
53	Merkep Çuvalı	»	3-5	Merkeplere yükletilen biraz küçük çuval.
54	Araba Çuvalı	»	5-6	Arabalara yükletilerek hububat taşınan birazcık büyükçe çuval.
55	Torba	»	2-3	
56	Heğbe	»	2-3	Normal günlük hayatta kullanılan heğbe.
57	Terki Heğbesi	»	1-2	Atın terekesine bağlanan veya eğer üzerine ardılan heğbe.
58	Tohum Heğbesi	»	1-2	Tarlaya tohum saçılırken kullanılan heğbe.
59	Kolan	»	1-2	Kolanların insan beline bağlanan motifleri olduğu gibi, merkep, at, katar ve develerin semer ve eğerlerini bağlamak için kullanılanları da vardır.
60	Urgan	»	1-2	
61	Araba Urganı	»	3-4	Arabalara yükletilen eşyaları kullanmaya yarayan urgan.
62	Don Çulu	»	1-2	Yere serilen veya hayvanlara ardılan çul olmalıdır.
63	Bakır Kazan	»	1-3	
64	Maya Kazanı	»	1-2	
65	Tencere	»	2-3	
66	Kapaklı Tencere	»	1-9	
67	Kuşhâne	»	1-2	
68	Kapaklı Kuşhâne	»	1-2	
69	Tava	»	1-5	
70	Lenger	»	1-2	
71	Leğen	»	1-2	
72	Leğençe	»	1-2	
73	Su Leğeni	»	1-2	
74	Bağ Leğeni	»	1-2	
75	Şıra Leğeni	»	1-2	
76	Hamur Leğeni	»	1-2	
77	El Leğeni ve İbriği	»	1-2	
78	Tepsi	»	1-2	
79	Börek Tepsisi	»	1-2	
80	Sini	»	1-2	
81	Saç Sini	»	1-2	

82	Tas	»	1-2	
83	Kapaklı Tas	»	1-2	
84	Su Tası	»	1-2	
85	Hoşab Tası (Koşaf)	»	1-2	
86	Şorba Tası (Çorba)	»	1-5	
87	Kuplu Tas (Kulplu)	»	1-2	
88	Sahan	»	2-7	
89	Kapaklı Sahan	»	2-3	
90	Tabak	»	1-4	
91	Kuzu Tabacağı	»	1-3	
92	Kefkir (Kevkir)	»	1-2	
93	Kâse	»	1-2	
94	Helke	»	1-3	
95	Sulu Helkesi	»	1-2	
96	Süt Kovası	»	1-2	
97	Güğüm	»	1-2	
98	İbrik	»	1-2	
99	Şıralık	»	1-2	
100	Çander (Çandır) ?	»	1-2	
101	Etmeç Takım (Ekmeç)	»	1	Ekmeğin konulduğu külek (kap), mendil, hamur leğeni, oklava, bışırgeç, ekmeç tahtası, hamur kazıyıcı (esiran) vb. takım olarak kabul edilmektedir.
102	Sofra	»	1	
103	Sofra Takımı	»	1	Sofra, sofra altlığı, mendil, peçete, kaşık ve kaşıklıktan müteşekkil olmalıdır.
104	Kahve Takımı	»	1	Cezve, fincan, tabak, kahve ibriği, kahvelik vb. meydana gelmektedir.
105	Kahve Değirmeni	»	1	
106	Semaver	»	1	
107	Nargile	»	1	
108	Sayaç (?)	»	1	Sayaç ayağı olmalıdır.
109	Küp	»	1-5	
110	Küpecik	»	1-5	
111	Şamdan	»	1-2	
112	Bakır Mangal	»	1	
113	Saç Mangal	»	1	
114	Soba	»	1	
114	Soba Kapka (Ateş Küreği)	»	1	
115	Tarak	»	2000	Dokuma tarakları olmalıdır.
116	Yapağı Tarağı	»	1	Yün ditmeye yarayan alet.

117	Un	Çerik	10-150	Bazen «kile» ile de ölçüldüğüne rastladık. 1 Çerik: 1 gaz tenekesi, 1 Çinik: Yarım gaz tenekesi, 2 gaz tenekesi 1 kile kabul edilmektedir. 1 gaz tenekesi, içine konulan hububatın cinsine «yazlık-güzlük» oluşuna göre 16-20 kgr. arasında gelmektedir.
118	Bulgur	Çerik	10-50	
119	Yarma (döğülmüş buğday)	»	2-10	Bazen kile ile de ölçülüyordu.
120	Peynir	Batman (Tulum Tuluk Ölçek)	5-20	1 Batman: 8 kgr. kabul ediliyor. Peynir ölçümünde «Tulum veya Tuluk» ile de ölçüldüklerine rastladık. Bir terekede 1 tulum peynirin: 18 kıyye (22976 gr.) kabul edilmiştir. 1 yaklaşık olarak 20 kgr. kabul edilmektedir. Bu ölçüyü tuluğun büyüklüğü veya küçüklüğü etkilemektedir. 1 ölçek peynir yaklaşık olarak 4-5 kgr. arasındadır.
121	Yoğurt	Tulum (batman kıyye)	1-4	Yoğurdun batman veya kıyye ile de ölçüldüğüne rastladık. Bir yerde 2 tulum yoğurdun 55 kıyyeye (70510 gr.) eşit tutulmasına karşılık, bir yerde ise 3 tulum yoğurdun 9 batmana (92304 gr.) eşit tutulduğunu gördük. Tulumun, büyük veya küçük oluşuna göre ölçüsü de değişken olmalıdır.
122	Sade Yağı	Batman (kıyye) (kıyye)	1-5	Bazan kıyye (1 kıyye: 1282 gr) ile de ölçüldüğüne rastladık.
123	Bekmez	Batman	15-40	
124	Üzüm	»	1-5	
125	Soğan	»	1-50	
126	Yün	Kıyye (Bat.)	1-3	Bazan «batman» ile de ölçülüyordu.
127	Yapağı	Batman (kıyye)	2-4	Bazan «kıyye» ile de ölçülüyordu.
128	Tiftik	Kıyye	1-70	
129	İp	»	2-10	Bazan «batman» ile de ölçülüyordu.
130	Câs İpliği (?)	»	1-6	
131	Buğday	Çerik	100-800	Bazan kile ile de ölçülüyordu.
132	Arpa	»	50-500	» » »
133	Çavdar	»	50-100	» » »

134	Burçak	»	20-50	
135	Fiy (Fiğ)	»	50-100	
136	Zeğrek (Zelek)	»	1-20	
137	Saman	Araba	10-50	Bir arabanın yaklaşık olarak 500 kgr. kabul edildiğini sanıyoruz. Bazen araba yerine «ton» da ölçü olarak kullanılıyordu. Ton olarak verilen saman miktarı daha küçük rakamlarla ifade edilmektedir.
138	Arı	Kovan	2-12	
139	Kazma	Aded	1-2	
140	Bel	»	1-2	
141	Çadır	»	1-2	
142	Çadır Takımı	»	1-2	Çadır kurmada yarayan örtü, sicim, kazık, direk vb. müstemilat takım olarak nitelendirilmektedir.
143	At Takımı	»	1-2	Ata koşulan başlık, hamut, çeken kayışları, arkalık kayışları, gem kayışları vb. parçalar takım olarak nitelendirilmektedir.
144	Deve Takımı	»	1-2	Develere vurulan semer, hamut, urganlar, kolanlar vb. bir takım oluşmaktadır.
145	Araba	»	1-2	
146	Araba Takımı	»	1-2	Arabada, tarladaki biçilmiş ekini çekmek için kullanılan «sal, delice, sandık» ile saman çekmek için kullanılan ve Kara Kıl Keçi kılından dokunmuş olan «Geri», arabanın kenarlarına takılan merdiven şeklindeki «kanatlar» vb. gibi parçalar bir araba takımını oluşturmaktadır.
147	Çift Takımı	»	1-2	Öküz, camuz, at, katır ve deve ile ekin (hububat) ekme için kullanılan «Kara Saban», «Pulluk», tarlayı düzeltmeye yarayan «T» şeklindeki «Tapan», «Boyunduruk», «Meses veya Kırbaç» vb. aletler çift takımı olarak nitelendirilmektedir.
148	Düven Takımı	»	1-2	«düven, boyunduruk, ok, harman küreği ve süpürgesi, tırmık, annat (ananat), dirgen, atkı, yaba, tırpan, orak» vb. gibi aletler düven takımı olarak nitelendirilmektedir.

Tabloda görüldüğü, 16 köyde oturan 17 ailenin çok çeşitli giyim eşyalarını, döşeme ve mefruşatlarını, mutfak eşyalarını, mutfak ve anbarlarında bulundurdukları zahirelerini, hayvancılık ve çiftçilikte kullandıkları âletleri bir bütün halinde vermeye çalıştık.

16 köyde oturan ailelerin kullandıkları eşyalar, bu eşyaların adları, kullanım amaçları, kabul ettikleri ölçü ve tartıların hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Bu durum, Anadolu arasında, tam bir etnoğrafya ve kültür birliği olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, dünle bugün arasında mukayese imkânı doğurduğu gibi, bağlantı da kurmamıza yardımcı olmaktadır.

Köylerde kullanılan bu ev eşyalarını, şehirlerdeki dükkânlarda satılan emtia etkilediği gibi, köylere getirilerek satılan emtia da etkilemektedir. Şehirde satılan bazı ticarî emtia üzerinde durduk (Bkz. Tablo-V). Bazı bezirgân (pırtıcı), çerçi vb. tüccarlar tarafından köylere kadar getirilen bazı ticarî mallar satılmaktaydı. Meselâ: 5 Nisan 1883 (27 C. Evvel 1300) tarihinde aslen Niğdeli olup Bezirgânlık ve çercilik yapmak üzere Kırşehir'e bağlı Savcılı Abid köyüne gelen Murad Veled-i Tomanik adlı zimmî Rum tüccar ticaret yaparken bu köyde ölür. Bu zimmî tüccarın terekesine bakıldığı vakit, çok değişik ticarî emtiayı köylere getirip sattığı görülmektedir. Bu ticarî eşyaları bir tabloya dökerek olursak durum daha iyi anlaşılabilir olacaktır (Bkz. Tablo-VIII).

TABLO — VIII

1 Humayun	9 Haleb Ma'beis (Mavisi) (?)
2 Alaca	10 Kayseri Mahmisi
3 Gaytan Alacası	11 Fındıklı Mahmisi
4 Beş Nişanlı Maraş Alacası	12 Çuka Yelek
5 Dört Buçuk Nişanlı Maraş Alacası	13 Gürün Şalı Marpüçi
6 Kosov (?)	14 Kırmızı Gürün Şalı
7 Kosov Basması	15 Maraş Şalı
8 Beyazlı Fransız Basması	16 Astar Perde
	17 Beş Renk Perde
	18 Şitârî Kurşun aKlem

Görüldüğü gibi tabloda yerli ve yabancı kumaş çeşitleri yer almaktadır. Bu kumaşlar, Kırşehir köylüsünün evinde kullandığı

etnoğrafik eşyaların hammaddesini oluşturmaktaydı. Bu eşyaların tesbiti, etnoğrafik malzemelerin doğru tarihlenmesi ile hangi adı taşıyan hammaddelerden yapıldığını öğrenmemize yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda, incelediğimiz dönemde Halep, Maraş, Gürün ve Kayseri gibi merkezlerde yerli dokuma sanayiinin bütün zorluklara rağmen devam ettiğini, bazı kumaş çeşitlerini ise Fransa gibi batılı devletlerden getirilerek Türk köylüsüne satıldığını, devlet ve Türk köylüsünün siyasi ve askerî yönden baskılara maruz kalması yanında, ekonomik baskılara da maruz kaldığını göstermesi bakımından önemlidir sanıyoruz.

IX — Aileler Arasındaki Sosyal Münâsebetler

Önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi, Kırşehir'in merkezinde zimmi nüfus çok azdı. Köylerde ise pek rastlanmıyordu.

Kırşehir içinde oturan müslim ve çok az zimmi ya aynı mahallelerde, birbirine komşu evlerde, ya da ayrı ayrı mahallelerde müstakil olarak oturuyorlardı. Kesin belgesini bulamadık ama zimmiilerin çok az oluşlarından dolayı ayrı mahalleler kuramayıp, müslimlerle karışık oturdukları kanaatindeyiz. Şehirde müslüman Türkler ile hıristiyan Ermeniler oturuyordu. Bu iki zümrenin birbirine kaynaşmış oldukları görülmektedir. Bu münasebetler iyi komşuluk, karşılıklı misafirliklere gidip gelme ve ticarî faaliyet şeklinde olmaktadır. Zimmiler, evlerine gelen müslim misafirleri için ibadet eşyaları dahi bulunduruyorlardı. Meselâ: 10 Eylül 1897 (12 R. Âhir 1315) tarihinde Kırşehir'in Kaytancı Mahallesinde ölen Bedros Velled-i Ohannes'in terekesi içindeki ev eşyaları incelendiği vakit *namazlığı* ile *seccadenin* de bulunduğu görülmektedir⁹⁶. Namazlığı ve seccade, üzerinde namaz kılmak için gereklidir. Namazı ise müslümanlar kılar. Namaz emredilmeyen hıristiyan dinine inanan bir Ermeninin evinde bunların bulunmasına gerek yoktur. Peki, bunların bulunuş sebebi nedir? Zimmiler, bu eşyaları, evlerine misafir gelen müslimlerin namaz vakti geldiğinde ibadetlerini yapmak üzere bulundurduklarını söylemek mümkündür.

Yukarıda Tablo-IV'de verdiğimiz bir müslim ile bir zimminin ev eşyaları incelenecek olursa etnoğrafik ev eşyalarının adları, renk-

leri, kullanım amaçları, geleneklere uygunluğu yönünden hemen hemen hiçbir farkın olmadığı görülmektedir. Bu yönüyle de müslim ve zimmîlerin birbirleriyle dostluk ve kültürel yönden kaynaştıklarını söylemek mümkündür.

Genellikle çiftçilik ve hayvancılık yapan köylülerin birbirleri arasında veya köylülerle şehirde oturanlar arasında büyük boyutlara varan çatışmalara rastlanmamaktadır. Siciller tarandığı vakit, sadece zaman zaman ev, otlak, kıslak, yaylak, bağ, bağçe, tarla nizaları ile yaralama, öldürme, kız kıırma gibi münferit polislik olayları anlatan belgelere rastlanmaktadır.

Osmanlı yönetiminin, müslim, zimmî, köylü şehirli ayrımı yapmadan, tarafsız uygulama yapması neticesinde reâya arasında bir kaynaşma ve işbirliği sağlanmıştır. Bu kaynaşmadan ötürü, büyük boyutlara varan toplum ihtilaflarına rastlanmamaktadır. Bu durumdan dolayı, Osmanlı toplumu ihtilafsız, birlik halinde yaşayan bir toplum özelliği arz etmektedir. Aynı özelliğin, incelediğimiz 1880-1906 yılları arasında Kırşehir'de de olduğunu söylememiz mümkündür.

Sonuç

Buraya kadar Orta Asya Türklerinde, Cahiliyye Çağı Araplarında, İslâm Hukukunda, Osmanlı Kanunnâmelerinde ve en son olarak da 1880-1906 yılları arasında Kırşehir'de aile, evlilik usulleri, nikâh, mehir, nafaka, boşanma, doğum, vasî, nâzır, kayyım tayini, Kırşehir ve 16 köyde oturan 26 ailenin ekonomik ve etnoğrafik yönleri üzerinde ayrı ayrı durduk.

Bu açıklamalardan sonra, Osmanlı aile yapısını İslâm hukuku ile Türk töresinin şekillendirdiğini, İslâm fıkıhında görülen teorik hükümlerin, tatbikatta çoğu zaman Osmanlı kadı, nâib veya hâkimleri tarafından uygulandığını, erkekler arasında çok evliliğe itibar edilmediğini, yetim kalan çocukların mutlak surette güvenlik altına alındığını, incelediğimiz 1880-1906 yılları arasında Kırşehir merkezinde oturan bir ailenin 2000 gurusu ile 15000 gurusluk bir ekonomik güce sahip olmasına karşılık, köylerde oturanların ise 2000 gurusu ile 56000 gurusu arasında bir ekonomik güce sahip olduk-

larını, etnoğrafik yönden müslim-zimmî, şehirli veya köylü arasında pek fazla fark olmadığı, sosyal münasebetlerin sıkı olduğu, zimmî-müslim, şehirli-köylü unsurların Türk-İslâm kültürünü benimsemiş oldukları, bu dönemde Kırşehir halkının ihtilâfsız bir yapıya sahip oldukları şeklinde bir sonuca varmamız mümkün olmaktadır.